

5-diverse-columns-door-sieth-delhaas

Er moet wat anders (2016).....	3
Op eigen kracht... (2012)	4
Voor ons allemaal (2011).....	6
Meetellen (2011)	7
Eeuwigheid (2011)	8
Digibeet (2011)	9
Burger of consument (2011)	10
Participatie (2011)	12
Veertig miljoen (2011)	14
Bewustwording (2011)	15
Parochialisme (2011)	16
Fantastisch (2012).....	18
Kruiswegstatie bij het overlijden van Catharina J.M. Halkes 1920-2011 (2011-2012).....	19
Het perspectief van cultuurwetenschappen (2010)	27
Optrommelen (2009).....	28
Advocate van verloren zaken (2001)	29
Vrouwenmacht (1988)	31
Welbeschouwd (2000)	32
‘Ladies first’ (1994).....	34
Nachtmerrie (1994)	36
Nabestaandenwet (1993).....	38
Aanval (1993)	40
Houtkap in Navajoland (1992).....	42
Een duurzame toekomst voor de Zuni-indianen (1992)	44
Crazy World (1992).....	46
Aan de bron van de nucleaire keten (1992)	48
Uraniumwinning (1992).....	49
Schud Amerika wakker! (1992)	51
De kop is eraf (1992).....	53
Een vangnet (1992)	54
Vierdaagse werkweek (1991)	55
Thora (1990)	56
Samenspel (1988)	57

Taart en thee (1988).....	58
Kleine problemen ... (1988)	59

Er moet wat anders (2016)

Sieth Delhaas

iwft.nl, 30 april 2016

Zondag 3 april overleed Gijsje van den Akker (1919-2016). Tijdens de afscheidsviering vertelden de predikant, een nicht, een neef en een oud-collega over haar leven: als dochter tot haar 26e in de huishouding bij haar ouders met vijf jongere broers, de oorlog die weinig kansen bood voor eigen ontwikkeling en haar kerk, de Hervormde, die besloot na WOII maatschappelijker te worden en het Instituut 'Kerk en Wereld' (KenW) stichtte als conferentie-, vormings- en opleidingscentrum. Gijsje, hoewel al 26 jaar, werd gevraagd zich in te schrijven voor de nieuwe opleiding tot werker in kerkelijke arbeid (Wika).

In het levensoverzicht werd niet genoemd waarvoor ik haar met mijn aanwezigheid wilde bedanken: haar beslissing in 1977 vrouwen op KenW uit te nodigen 'om over feministische theologie na te denken'. Zo letterlijk vond ik haar woorden in het interview dat ik in 1987 ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het 'Vrouw en Geloof'-werk op KenW met haar maakte. Met eigen ogen had Gijsje in haar wika-werk gezien dat vrouwen voortdurend tegen de stroom in moesten roeien en zo besloot ze, toen ze twee jaar directeur was van KenW: 'Er moet wat anders'. De omstandigheden waren er naar. Met name de internationale conferentie in 1974 in Berlijn over Sexisme in de jaren zeventig, onder leiding van de 'zwarte' Zuid-Afrikaanse Brigilia Bam, stimulator achter deze consultatie van de Wereldraad van Kerken, waarover ze intensief sprak met haar collega Mia de Vlieger.

De variatie aan thema's van studiedagen, -weekends, -weken, waarvoor vrouwen letterlijk naar Driebergen stroomden, toont hoe het met vrouwen in en aan de randen van de kerken was gesteld. Steeds heeft de cursusleiding, om te beginnen met Thea Rienksma, geprobeerd in te haken op een directe behoefte of nood bij vrouwen. Een greep uit één van de seizoensprogramma's: cursussen voor gescheiden predikantsvrouwen, pastorale zorg voor gescheiden mensen, feministische spiritualiteit, vrouwenleerhuis feminisme en bijbellezen, seksualiteit en intimiteit, de bijbel... inspiratiebron voor vrouwen?, kiezen voor de kerk, andere samenlevingsvormen in de pastorie, etc. ... Vragen over onderwerpen waarop de plaatselijke kerk meestal niet-thuis gaf.

Door het initiatief van Gijsje van den Akker en de stroom vrouwen uit de meest diverse kerkelijke achtergronden, die vanuit Driebergen naar alle windrichtingen in Nederland op gang kwam, is feministische theologie een sterk oecumenische beweging geworden, zonder discussies vooraf over kerkelijke scheidslijnen.

Verder lezen

In 1978 publiceerde Trouw het artikel [Kerk pas op je vrouwen](#) van Sieth Delhaas.

Siethdelhaas.nl

Op eigen kracht... (2012)

Sieth Delhaas

IWFT-website juni 2012

“Wies, de weg naar Den Bosch is jou goed bekend. De trein rijdt langs de Veemarkthallen. In de jaren dat daar de Acht Mei Beweging haar hoogtepunten beleefde, heb jij daar op het geïmproviseerde podium gestaan.”

Zo begint Toos Verdonk – in die jaren tachtig voorzitter van het parochiebestuur van de San Salvatorkerk – haar speech. Verdonk herinnert Wies Stael-Merkx aan één van haar optredens. De keer dat ze het Ezechiël-visioen voorlas. Over dorre doodsbeenderen die bekleed werden met spieren en weer levende mensen werden.

Met die woorden is de toon gezet en de link gelegd met hoe de leden van de gloednieuwe San Salvatorbeweging zichzelf zien.

Herinneringen en visies die zijn vastgelegd in het boek dat de oud-voorzitter in de viering op 1e Pinksterdag 2012 krijgt aangeboden.

Het boek vertelt de historie van de parochie die ca. 1400 jaar geleden in het Brabantse Orthen begon. Een geschiedenis die zich ontwikkelde tot de Bossche San Salvatorkerk. In die kerk werd eeuwen later, vanaf Vaticanum II, door voorgangers en parochianen besloten en getracht de hoop die uit dat concilie werd geboren, levend te houden.

Aan die hoop maakte een bisschoppelijke benoeming in november 2011 een eind. Sindsdien hebben de vijfhonderd parochianen en sympathisanten zich verenigd in wat nu de San Salvatorgemeenschap heet. Ze hielden uittocht. Ze kregen onderdak op nog geen steenworp afstand van hun geliefde kerk.

Nog maar net op eigen benen begonnen al die mensen, die zich nu geen parochianen meer noemen, te schrijven, te tekenen, te dichten, te dromen, verhalen te vertellen over waarom ze hun gemeenschap willen houden zoals zich deze de laatste halve eeuw heeft gevormd. Vast te leggen dat ze op die manier willen doorgaan. Op eigen kracht nu. Met alle verantwoordelijkheden van dien.

Alles bij elkaar genomen zou je het boek een soort belijdenis kunnen noemen. Want, dat leer je uit het boek *Totdat ik vliegen kon op eigen kracht*: iedereen die meedoet, heeft haar/zijn eigen taak, nemen allen hun verantwoordelijkheid. Dat groeide vanzelf.

De nieuwe gemeenschap heeft, maak ik op uit het boek, het geheim van haar eigen kracht ontdekt. De titel verwijst niet alleen naar het lied van dichter/priester Huub Oosterhuis, maar naar de traditie waarin men wil staan. Hetzelfde geldt voor de verwijzing naar Ezechiël en de levende mensen. Een traditie die niet vastlegt, maar waaruit te leren valt. Voor verandering vatbaar. Die kracht genereert. Een Pinkstertraditie.

Het m/v-verhaal werd in de oude parochie al geregeld. Salvatrix, de vrouwengroep, begin jaren tachtig van de voorbije eeuw gevormd, draagt die zorg. De 89-jarige Jet Zwanikken, mede-oprichtster, verradt de bron van hun succes: als vrouwen maken we duidelijk wat we willen, we lezen boeken en studeren en blijven alert op wat er gebeurt.

www.sansalvatorgemeenschap.nl

Voor ons allemaal (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, april 2011

Simone de Beauvoir schreef in 1970 in haar boek *De ouderdom*: “In de maatschappij is de ouderdom een schandelijk geheim waarover het onfatsoenlijk is te spreken. Over de vrouw, het kind, de adolescent bestaat op allerlei gebied een uitgebreide literatuur; maar afgezien van zeer gespecialiseerde werken wordt over de ouderdom zelden gesproken.” De filosofe, al wereldberoemd door haar boek *De tweede sekse*, vervolgt haar ergernis: “Een auteur van stripverhalen werd verplicht een hele serie over te maken omdat hij een stel grootouders bij zijn personages had gevoegd. ‘Haal die oudjes weg’, werd hem door de redactie opgedragen.”

De Francaise zelf moest zich tegenover de buitenwereld verdedigen omdat ze aan het boek werkte. “Wat een idee...”, kreeg ze te horen. “Maar u bent helemaal niet oud... Wat een naargeestig onderwerp...” De Beauvoir was tweeënzestig ...

Misschien pakte ze dat onderwerp bij de horens, omdat ze zelf in haar omgeving de ontkenning van haar ouder-woorden begon te voelen.

Tussen 1970 en nu is er veel veranderd. Ouderdom wordt niet meer ontkend. Ouderen worden niet meer doodgezwegen. Ouderen spreken voor zichzelf. Ouderen blijven langer jong. Ouderen weten zich te vermaken. Zulke uitspraken creëren hun eigen waarheid.

Tegelijkertijd roept een radiocommercial Nederland al enkele maanden toe: “De vergrijzing komt eraan.” Alsof een buitenaards monster onze samenleving bedreigt.

Veertig jaar na De Beauvoirs standaardwerk, in het najaar van 2010, bood de Stichting *Nederland Leest* een heruitgave aan van het in 1953 verschenen boek *De grote zaal*. Jacoba van Velde beschrijft daarin de laatste maanden van de *oude vrouw* (70) Geertruida.

Is dat nu een onderwerp voor een boek dat heel Nederland zou moeten lezen? Sterker nog: dat het leesgedrag van het Nederlandse publiek zou moeten bevorderen?

Philip Freriks, ambassadeur van de Stichting legt de keuze voor dit boek uit: “Is *De grote zaal* een boek over grootouders? Is *De grote zaal* een boek over ouders en kinderen? Nee”, zegt Freriks: “Het is geen boek over grootouders en geen boek voor ouders. Het is een boek over ons allemaal. En voor ons allemaal. Dit hartverscheurend mooie boek.”

Iets dergelijks moet de initiatiefneemster van deze site hebben gedacht. Zij wil in onze tijd via een uiterst modern medium stem geven aan ouderen en aan iedereen die het over ouderen wil hebben.

Dat roept bij mij een beeld op van een internetrevolutie. En wat zullen de eisen daarin zijn?

Meetellen (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, mei 2011

Het boegbeeld van imagazine-senioren, Mevrouw Neelie Kroes, toonde zich bij de start van de site enthousiast: ouderen online! Dat is precies wat haar, als Europees Commissaris van de Digitale Agenda en haar collega's voor ogen staat: ouderen zoveel mogelijk internet laten gebruiken. Ze noemt het zelfs: ouderen laten genieten van het digitale tijdperk. Wat mij betreft niet alleen genieten, maar ouderen ook de kans leren pakken om via internet letterlijk te blijven meetellen in de samenleving.

Als ik bijvoorbeeld op www.google.nl het woord *enquêtes* invul om te zien wat er op dit terrein te beleven valt, is het eerste wat ik lees:

“Ouderen zijn in de regel lastig te bereiken via de computer, de meeste houden zich verre van dit apparaat. En bij het woord enquête, zucht men al. Want, zoveel vragen..., dat is niet te overzien!”

In het verzorgingstehuis waar deze verzuchtingen werden geslaakt heeft men misschien nog niet de nadruk gelegd op het aantrekkelijke aspect van via internetenquêtes mondig te blijven. Je stem laten horen. Ook al ben je niet meer actief. Meepraten over zaken zonder dat jou er ooit naar werd gevraagd. Terwijl je best een mening hebt. Je gewoon aandienen als deelnemster. Niet – meer – actief zijn in de economische sector wil niet zeggen dat je geen bijdrage levert aan de samenleving.

Dus wie al wel de computer heeft ontdekt, kan een stapje verder gaan. Begint u vandaag nog enquêtes of vragenlijsten van wetenschappelijke onderzoeken in te vullen. Het laatste is vooral interessant omdat de organisatoren vaak de deelnemers laten delen in de resultaten. Daar is iets van te leren. Kies vooral die onderzoeken die u interesseren. Dan wordt het weer genieten.

Googelen op *meedoen met wetenschappelijk onderzoek* biedt ‘elck wat wils’. Om een interessante start te maken is er sinds begin april www.grootnationaalonderzoek.nl. Dat gaat over de vraag ‘Hoe sociaal vaardig is Nederland?’

Wellicht gaat de politiek via de weg van enquêtes en onderzoeken nog eens rekening houden met de meningen, wensen en inzichten van ouderen. Dat zou een ouderenpartij overbodig maken. Ouderen zorgen dan zelf via internet dat ze meetellen. Ze weten wat ze willen. Brengen dat onder eigen woorden. Via hun eigen kanaal.

Mevrouw Kroes heeft in 2015 dan de ouderen waar ze hen hebben wil: op internet.

Eeuwigheid (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, juni 2011

Aan de kostenstijging in de zorg lijkt maar geen eind te komen. Met die aanloop werd het programma *Buitenhof* op de derde zondag van mei aangekondigd. Drie artsen zouden in de hen gegunde tijd spreken over de vraag die in dezelfde aankondiging werd gesteld: ... gaan de artsen zelf ook niet te lang door met behandelen? Van bijvoorbeeld ernstig zieke ouderen? Er werden leeftijden genoemd. Wat doe je met iemand van 78 of 85 die eigenlijk uitbehandeld is? Er kwam een opmerking voorbij dat het lichaam van een 85-jarige nu eenmaal versleten is. Hoe vief je ook oogt. En dat sommigen van achter in de zestig het lichaam kunnen hebben van een negentigjarige.

En dan de opmerking van één van de heren, dat je als arts misschien de begeerte van iemand die het laatste van de bovenste behandelingsplank wil hebben, moet pareren met de opmerking dat hij/zij echt aan het eind van zijn/haar leven is gekomen.

Artsen die de dood bespreekbaar zouden willen maken tegenover hun (hoog)bejaarde patiënten. Daar ging het eigenlijk over in die uitzending. Ik vond de onderlinge uitwisseling tussen de artsen – een discussie wil ik het niet noemen – een opluchting. Met zoveel aandacht en voorzichtigheid. De voorzichtige opmerking dat een arts zelfs de vraag aan zijn patiënt zou kunnen of zelfs zou moeten stellen: hoe denkt u over de dood?

Is het echt waar dat ouderen in het algemeen zo weinig nagedacht hebben over het eigen levenseinde dat artsen bijna worden gedwongen maar eindeloos door te behandelen?

Achteraf vond ik het jammer dat dit zorgvuldige gesprek van de drie aangekondigd werd met het aanloopje over de kostenstijging in de zorg. Daarmee trek je natuurlijk wel kijkers. Maar daardoor werd het ware thema, de dood bespreekbaar maken, versluierd. Het ging in dit gesprek niet over kosten. Mijns inziens ging het over de ongemakkelijke constatering of de verbazing dat zoveel ouderen kennelijk alsmaar denken dat het leven eindeloos doorgaat. Dat een aanzienlijk deel van de 2.4 miljoen vijfenzestigplussers in ons land er kennelijk nog nooit een gedachte aan heeft gewijd dat hun leven een keer ten einde loopt. Dat het leven geen kwestie van eeuwigheid is...

Digibeet (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, juli 2011

Eigenlijk is een column schrijven voor een website als imagazine-senioren, preken voor eigen parochie. Jammer. Ik zou mensen graag willen *bekeren tot*: probeer nu eens of je het niet toch leuk gaat vinden, zo'n computer. Ik heb dan mevrouw Neelie Kroes op mijn netvlies in haar enthousiasmerende oproep bij de opening van de site.

Ik besef dat ik bij imagazine geen digibeten tegenkom. Een digibeet, de digitale analfabeet, is, volgens deskundigen, vaak een oudere boven de 65. En van die groep weer vaker een vrouw.

Ik maakte binnen veertien dagen drie staaltjes mee waarmee ik die bewering misschien kan ondergraven. Twee hoogopgeleide mannen uit mijn wandelcircuit behoren tot de *digibeten*. Beiden weigeren hardnekkig met de computer kennis te maken. Bij de ene ben ik degene die op pad moet, naar de post of zijn brievenbus, om voorstellen voor de route te bespreken. Niet al te moeilijk, maar vele malen langduriger dan de klik met de muis. De halsstarrigheid van de ander moest ik bekopen met een uur wachten bij het station omdat hij zich een uur in de tijd had vergist. Dat was niet gebeurd als hij een computer had gehad. Hij zou de avond tevoren een herinneringsmail hebben ontvangen. Hoewel mobiele telefoons, voor zover ik weet, niet onder het woord *digitaal* vallen, raakte zijn 'beet'-zijn op dat gebied mij nog heviger. Ik kon hem, wachtend voor het station, niet bereiken. Zijn vaste telefoon gaf slechts zijn onveranderlijke verzoek tot inspreken weer. Ik bespeur bij mezelf in zulke situaties een toenemend gevoel van *links-laten-liggen*. Ik weet dat dit niet goed is. Het kan het begin zijn van uitsluiting.

In diezelfde periode bracht ik een verlaat condoleance bezoek aan een achtentachtigjarige vriendin. Zij had kort tevoren haar man begraven na hem bijna een decennium in zijn toenemende dementie te hebben verzorgd. Ze *verontschuldigde* zich dat ze er de laatste jaren niet toe gekomen was. Ze was zeker van plan binnenkort de computercursus te gaan volgen, die het verzorgingshuis aanbiedt.

Hoezo zijn digibeten onder ouderen vaker vrouw?

Misschien een onderwerp voor onderzoek.

Burger of consument (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, augustus 2011

Zijn senioren van nu slechte burgers geweest? In die zin, dat ze onvoldoende hebben beseft wat burgerschap inhoudt? Daar dus ook onvoldoende invulling aan hebben kunnen geven? Dat ze nooit volwassen burgers zijn geworden?

Deze vragen kwamen bij me op nadat ik zondag 24 juli had geluisterd naar de discussie van het *Filosofisch Kwintet* van de omroep *Human*. Onderwerp was de *innerlijke spanning binnen de rechtstaat*.

Eén van de gasten definieerde burgerschap als een publiek ambt. En de overheid werd verweten dat ze de burger meer en meer als consument was gaan aanspreken. Wat een onrustbarend onderscheid.

De zuilen kwamen ter sprake. Zij vertegenwoordigden tot ver in de jaren zestig zo goed als alle Nederlandse burgers. Burgers, leden van die zuilen – er was een liberale, een socialistische, een protestantse en een katholieke zuil – vertrouwden er te vaak en nogal vanzelfsprekend op dat de zegsmannen van de zuil waartoe men zich rekende, wel wisten wat goed voor hen was. Burgers waren nog onvoldoende geëmancipeerd. Laat staan dat het gros benul had van burgerschap als publiek ambt.

Ik herinner mij als kind en jongere de discussies rond kamer- of gemeenteraadsverkiezingen, of de kerk of een geestelijke het recht had om een stemadvies uit te brengen. Of dat men, erger nog, aan bedreigingen of uitsluiting werd blootgesteld als je wel of niet op die of die partij of persoon stemde.

Wij, senioren, die de standvastige zuilen nog hebben meegemaakt en de afbrokkeling en de verdwijning ervan in de resterende decennia van de twintigste eeuw zagen en ook voelden gebeuren, zouden dus tijdens ons leven onvoldoende gepokt en gemazeld zijn geraakt in het ware burgerschap...

Deze conclusie waar mijn vraag toe leidde, komt me als zeer aannemelijk voor als men de verwarring en onzekerheid van burgers op allerlei terreinen in onze maatschappij van nu ziet.

Ik lees – www.filosofischkwintet.tv – dat er veel mensen tussen en na de zes uitzendingen mee discussieerden op de site. En dat men overweegt met deze uitzendingen door te gaan. Dat is een hoopvol teken want door discussie over zaken als de betekenis van burgerschap zouden burgers alsnog tot een zinvolle definitie en invulling en praktisering daarvan kunnen komen.

Ik vond de discussie over de rol van de burger in de samenleving die zondag des te belangrijker omdat iedereen toen met haar of zijn gedachten nog bij de geweldpleging in Noorwegen moet hebben gezeten. Bij alle vragen daaromheen kon de vraag naar goed burgerschap bij niemand achterwege blijven.

Ook niet als je niet in Noorwegen woonde.
En ook niet als je senior was.

Participatie (2011)

Sieth Delhaas

iMagazine-seniorenweb, september 2011

Een recent interview met een voorzitter van een ouderenbond, tevens oud-vicevoorzitter van een vakbond en voorzitter van een plaatselijke politieke afdeling in een dagblad. Daarin zegt deze onder andere: “Ouderen en andere zwakke groepen worden alleen als economische factor gezien.”

*Cecile Reijnders
zwaaiende oude man (2007)
olieverf op doek, 70/52 cm*

De naam van deze zegsman, van welke partij hij lid is, en van welke ouderenbond hij vicevoorzitter was, doen er niet toe. Wel dat een oudere, die maatschappelijk meedoet, over ouderen in het algemeen spreekt als: *ouderen en andere zwakke groepen*. Is deze man er zich bij die uitspraak van bewust dat hij zich daarmee zelf ook diskwalificeert? Hij behoort met zijn 62 jaar toch ook tot die ‘groep’? En hoor je als je boven een bepaalde leeftijd komt ineens tot een groep?

De oud-politica Hedy d’Ancona zei daarover eens: “Ik vind het vreemd dat ik met 70 jaar ineens tot een categorie zou behoren waarmee ik visies deel op de samenleving of waarmee ik het leuk vind om samen mee te verkeren.” Ze zag niet in wat ze met andere ouderen deelt, behalve dat ze meer jaren áchter zich heeft liggen dan ze in de toekomst heeft. (Gerón, 10^e jaargang nr. 2).

In de uitspraak van genoemde zegsman zit iets denigrerends over ouderen, omdat ze ingesloten worden bij degenen die hij daarna noemt in zijn uitspraak: ‘... en andere zwakke groepen.’

In dat interview maakt hij zich zorgen over de participatie van ouderen in de samenleving. Dat valt te prijzen. Maar daarmee diskwalificeert hij zoveel andere ouderen die volop bezig zijn. Vaak tot op zeer hoge leeftijd.

*Cecile Reijnders
Oude dame in de zon (1994)
olieverf op linnen 60/80 cm*

Tegenover de uitspraak van de zeer participerende zegsman, zet ik een kunstzinnige uiting. Ze is van een kunstenares, die om haar inkomen aan te vullen, werkt in de ouderenzorg. Ze is geboeid geraakt door heel oude mensen. Om hun persoonlijkheid. Dat maak ik op uit haar schilderijen. Ze is begonnen van die schilderijen kaarten te maken met daarnaast haar eigen gedicht. Over

wat zij gewaar wordt als zij met en bij deze mensen werkt. Zonder dat deze zeer hoog bejaarden iets *doen* in de samenleving, participeren zij toch. Gewoon door er te zijn. Hoog bejaard.

En doordat hun verzorgster, Cecilia Reijnders, hen ziet in hun ouderdom.

Oude dame

*U lag te stralen in Uw bed,
als wij (U noemde ons engelen)
binnenkwamen om U te verzorgen.*

*U was al in de hemel, zei U,
terwijl wij rondscharrelden in Uw gloed.*

*Sterven zou U in dit bed
en wij lachten samen
omdat U dit zo kalmweg zei
na een gesprek over
de meeste ongelukken gebeuren thuis en
gevaren bij buitenlandse reizen.*

U, u bent een zegel op ons hart.

www.ceciliareijnders.nl

Veertig miljoen (2011)

Sieth Delhaas

imagine-seniorenweb, oktober 2011

Soms emotioneert mij het overlijden van iemand die ik nooit ontmoette. Dat gebeurde bij het overlijdensbericht van mevrouw Wangari Maathai op 25 september jl. Ik weet wat me raakte. Twee details uit haar jeugd, die bepalend waren voor haar leven en waarover ze vertelt in haar autobiografie.

Als jong plattelands meisje, begin van de jaren veertig vorige eeuw, hout sprokkelend voor haar moeder in de heuvels van het Aberdaregebergte in Brits-Kenia, ontdekte ze de *migumo*, de wilde vijgenboom. Geboeid door het intense leven rond de boom herinnert ze zich de waarschuwing van haar moeder: “Sprokkel geen droog hout van de vijgenboom en ook niet van wat ernaast groeit.” Waarom niet? “Omdat deze boom van God is. We kappen hem niet, stoken hem niet op en laten hem met rust.”

Het tweede detail is de vraag van haar dertienjarige broer Nderitu aan hun moeder: “Waarom gaat Wangari niet naar school?” Hij zat zelf op de middelbare. Iets wat nog ongebruikelijk was in die buurt; zeker dat meisjes naar school gingen. En nog meer dat een broer vond, dat zijn zusje naar school moest.

Hoewel haar moeder veel hulp had van haar oudste dochter met drie zusjes na haar, mocht Wangari naar school.

Het eerste detail met de vijgenboom had als gevolg Maathai's actie, zo'n kwart eeuw later, tot de immense bomenactie waardoor er – met medewerking van honderdduizenden vrouwen en mannen in haar land – 40.000.000 zaailingen voor bomen werden vertroeteld en geplant om Kenia te herbebossen.

Het tweede detail, de vraag van haar broer waarom Wangari niet naar school ging, was de aanzet tot haar kennisontwikkeling. Daardoor werd ze niet alleen de eerste vrouw in Oost-Afrika met een doctorstitel en de eerste Afrikaanse vrouw die de Nobelprijs voor de Vrede kreeg. Belangrijker: ze zette levenslang al haar kennis in voor haar volk, haar natie, de vrouwen en het milieu.

Over die Nobelprijs zei ze: “Dat is een buitengewoon deemoedig makende ervaring geweest.”

Zij had toen, in 2004, het meeste geweld tegen haar vanwege haar acties wel achter zich.

Vanochtend kijken drie vrouwen mij aan op de voorpagina van mijn krant. Twee uit Liberia. Eén uit Jemen. Ze delen dit jaar samen de Nobelprijs voor de Vrede. Uit Wangari Maathai's leven weten we dat internationale bekendheid een soort plechtanker kan zijn. Loopt een vrouw in haar eigen land gevaar om datgene waarvoor ze vecht, dan zijn haar geweldenaars gewaarschuwd: de wereld kijkt mee.

Maathai, Wangari, *Ongebroken* (Breda 2007)

Bewustwording (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, november 2011

De VVD-, heette het eerst, maar nu blijken ook CDA- en PVV-parlementsleden het te willen. Namelijk dat u en ik, voordat wij een medische behandeling ondergaan, de kosten daarvan te zien of te horen krijgen. En na de behandeling een overzicht op papier van wat een operatie, een bevalling, een fysiotherapeutisch beurt, of wat dies meer zij, alles bij elkaar kost. En aan het eind van het jaar nog eens een lijst van de verzekering met een overzicht van het totaal van die periode.

Reden: wij moeten ons beter bewust worden van de getallen die nu verborgen blijven achter de medische zorg die wij, lijkt het wel, ‘om niet’ ontvangen.

Wraak!, was het eerste dat door me heen schoot. Om burgers de mond te snoeren voor alle schande die zij spreken over topinkomens en bonussen van de hoge bonzen.

Mijn tweede reactie: prima idee! Laten de mensen het maar weten.

Ik dacht terug aan die keer, nu dertien jaar geleden, dat ik voor het eerst een rekening onder ogen kreeg van een zeven uur durende operatie en een tien dagen lang verblijf in het ziekenhuis van een van mijn gezinsleden.

Ik kon mijn ogen niet geloven. Wat een kapitaal!

Tegelijkertijd stroomde ik vol van dankbaarheid: dat wij als Nederlanders binnen ons sociale- en verzekeringssysteem op deze manier voor elkaar opdraaien. Ik kom zo goed als nooit bij de dokter, dus kost ik zo goed als niets. Minder gelukkige medelanders profiteren daarom extra van dit solidariteits-ziekenfonds.

Ik ben er daarom voor dat men eens flink schrikt van die bedragen. Dat men vervolgens begint na te denken. En hopelijk een vergelijkbare reactie krijgt als ik destijds.

Een schaduwkant is er ook aan de opgeworpen maatregel. Die geldt de generatie oudsten en alleroudsten. En vooral de vrouwen onder hen. Zij zijn in doorsnee opgevoed om weinig of niets voor zichzelf te vragen. Anderen gaan voor. Op hun rechten zijn ze tijdens hun al aardig op streek gekomen leven weinig geweest. Die niet onaanzienlijke groep moet van die overheidsmaatregel niet de dupe worden.

Ik vind het daarom te ver gaan mensen de kosten te tonen vóór de behandeling.

Eén keer zo’n rekening achteraf zien, lijkt me voldoende. Die cijfers vergeet je nooit meer.

En dan hopen op bewustwording. Dat gedragsverandering het gevolg is.

Want de maatregel gaat natuurlijk niet over behandelingen en zorg die noodzakelijk zijn. De maatregel gaat over het onduldbaar toegenomen en nog steeds toenemende Holle Bolle Gijs-gedrag van deze en gene. En het maar ongegeneerd door lepelen van de Bibelebouse welzijnsberg.

Parochialisme (2011)

Sieth Delhaas

imagazine-seniorenweb, december 2011

Bij het openen van het negentiende luikje van mijn adventskalender las ik bij de minuscule afbeelding: *Wise men came from the East (Matthew 2: 1-2)*. Iemand die bijbelteksten met de moedermelk heeft meegekregen, weet dat het hier gaat om de Wijzen uit het Oosten, die de ster volgen om de koning te zoeken die binnenkort in een ver land geboren zal worden, of wellicht al geboren is.

De evangelist die dit verhaal vertelt, geeft de vreemdelingen een eervolle vermelding: wijzen; ze geven gevolg aan de uitdaging die de bijzondere ster uitstraalt.

Mijn gedachten maakten op het moment van lezing een sprong naar een interview dat ik dezer dagen las in het oktobernummer van Internationale Samenwerking (IS). Het was de weergave van een gesprek met een Indiase econoom en filosoof. Hij wordt in dat interview gepresenteerd als *'s werelds beroemdste ontwikkelingseconoom*. Hij was in Nederland om een conferentie bij te wonen over wereldwijde gerechtigheid.

Sinds de jaren zeventig spant hij zich in voor mensenrechten wereldwijd. Dus hij is niet zomaar iemand die in deze crisistijd een praatje voor de vaak houdt.

Halverwege het interview zegt hij dat het *parochialisme* tegenwoordig een groot probleem is in de wereld. Tot dan toe kende ik alleen het begrip provincialisme. Als je dat als persoon krijgt opgespeld dan sta je bekend als iemand met een zeer beperkte blik. Maar *parochialisme*? Dat zou betekenen dat je blik nog beperkter is?

De heer Amartya Sen vertelt dat de VS en Europa, ondanks de crisis nog altijd relatief rijk, minder aan hulp doen. En wat daarna komt raakte me. Hij zegt: "Nederland werd in het verleden gezien als een groot supporter van ontwikkelingslanden, zeker vergeleken met de VS, maar die positie hebben jullie verloren."

Parochialisme. Kleinzielig denken. De overheid. De Nederlandse burgers ook? Toch schijnen Nederlanders als particulieren veel aan ontwikkelingsprojecten te schenken. Waarom heeft de overheid tegenwoordig dan toch het lef om die hulp steeds meer te beperken? Tot 0.7% tegenwoordig. En de druk om het helemaal af te schaffen, houdt aan. En de burgers protesteren niet?

Een hedendaagse Wijze-uit-het-Oosten houdt Nederlanders een spiegel voor. Merkwaardig die gedachteassociatie op zo'n ochtend tien dagen voor Kerst.

De wijze uit India beëindigt het interview met: "Het lijkt erop dat mensen in het westen gewoon niet willen zien dat je in een wereld waarin het oneerlijk verdeeld is, een morele plicht hebt ten opzichte van andere mensen."

Een morele plicht. Had dat begrip niet iets te maken met die ster en die koning waar die wijzen uit dat achterhaalde verhaal naar op weg gingen?

Fantastisch (2012)

Sieth Delhaas

imagine-seniorenweb, januari 2012

De hoofdredacteur van mijn krant kopte in de eindejaar editie van 2011 dat 2012 een fantastisch jaar kan worden voor de schrijvende pers. Hij vindt, dat er over het onderwerp 'crisis' niet genoeg geschreven kan worden.

Eén van zijn medewerksters, Laura van Baars, liet in dat nummer op voorhand zien hoe je dat zou kunnen doen. In haar artikel met de titel *Overheidstaak of privékwestie* poneerde ze dat ieder mens geneigd is geluk na te jagen. Deze conditionering zou hem/haar in staat stellen een crisis te boven te komen. Ze onderbouwt die opkikker met een lesje van de sinds het eind van de achttiende eeuw naam makende Noord-Amerikaanse staatsman Thomas Jefferson (1743-1826).

Deze hield zijn burgers en collega's in zijn tijd voor dat een schuld van een mens of een staat nooit groter mag zijn dan ieder in zijn eigen leven kan terugbetalen.

Kort gezegd: je mag een volgende generatie nooit met jouw schuld belasten. Gedachte achter die uitspraak is dat de schuld van ouders en voorouders, privé of in staatsverband, de kinderen de kans ontsteelt een gelukkig leven na te streven.

Jefferson onderbouwde zijn redenering met de uitspraak dat het recht op najagen van geluk een onvervreemdbaar recht is van ieder menselijk wezen. Hij ging zelfs een stap verder: het is *de staat* die de voorwaarden moet scheppen waarin de burger deze claim op geluk kan waarmaken.

Deze korte les zou het schaamrood op de kaken moeten brengen van velen: overheden, particulieren, bedrijven, jongeren, kortom van ons allen in deze nog jonge eeuw.

Tweehonderd jaar later, nu vijftig jaar geleden, in 1987 werd een soortgelijke uitspraak gedaan. Die kwam van de *Brundtland Commissie*. Deze waarschuwde toen tegen de enorme toename van energieconsumptie en -verkwisting. De woordvoester hield een pleidooi voor een duurzame levensstijl, want 'duurzame ontwikkeling komt tegemoet aan de behoeften van de huidige generaties zonder de behoeften van toekomstige generaties aan te tasten'.

Precies wat Jefferson stelde: zadel de komende generatie niet op met jouw hebzucht.

De hoofdredacteur krijgt zijn fantastische jaar. In twee eeuwen heeft de westerse wereld nauwelijks iets gedaan met Jeffersons les. Dus inderdaad: over het onderwerp 'crisis' kan niet genoeg geschreven worden.

Kruiswegstatie bij het overlijden van Catharina J.M. Halkes 1920-2011 (2011-2012)

Sieth Delhaas

2011-2012 Website Interuniversitaire Werkgroep Feminisme en Theologie (IWFT)

Inleiding

Sinds het overlijden van Catharina Halkes op 21 april 2011 heeft Sieth Delhaas ons tussen 26 april 2011 en 19 maart 2012 op de IWFT-website verblijd met zeven columns waarin ze stilstaat bij wat Catharina Halkes haar heeft meegegeven.

De columns zijn als zeven staties, een moment van stilstaan in de tijd uit respect voor deze vrouw die zoveel heeft betekend voor religieuze vrouwen en vrouwen theologen.

Tegelijkertijd biedt de columniste een inkijkje in zichzelf. Hoe zij zich heeft laten vormen door een inspirerende vrouw.

Dierbaar

26 april 2011 (*De dag voor haar uitvaart*)

Op een gegeven moment schreef ik boven mijn brieven aan haar niet meer *lieve*, maar *dierbare Tine*. *Lieve* drukte niet meer uit wat zij gaandeweg voor mij was gaan betekenen. Later, nadat ik het boek *Dierbare Woorden* van de filosoof Cornelis Verhoeven had aangeschaft, leerde ik de betekenis die hij aan het woord *dierbaar* hechtte. Bijvoorbeeld dat *dierbaar* een waarde is die in de buurt komt van het onzegbare. *Dierbaar* noem je iemand aan wie je gehecht bent. En het belangrijkste voor mijzelf wat Verhoeven over *dierbaar* zegt is, dat het aangeeft dat je *een geschiedenis hebt* met die persoon.

Mijn geschiedenis met Catharina Halkes begon in de lente van 1977. Op een avond, vlak voor het slapen gaan luisterde ik in mijn al duistere woonkamer bij het licht van de straatlantaarns naar een uitzending van NCRV's radio 'Rondom het Woord. Een theologische etherleergang'. Ik had iets te laat ingeschakeld, maar werd onmiddellijk getroffen door een krachtige vrouwenstem en haar woorden: "Intussen missen we de emotionaliteit, de warmte steeds schrijnender. We hebben behoefte aan een hartelijke en bezorgde kerk. Wij vrouwen hebben ons met deze gang van zaken zo vertrouwd gemaakt, we hebben ons deze onderwaardering zo eigen gemaakt..." Haar woorden vond ik moeiteloos terug toen ik, jaren later, de gedrukte tekst van de serie 'Als vrouwen aan het Woord komen' kocht.

Deze dagen tussen haar overlijden en begraven worden, herlees ik *God opnieuw gedacht*.

Het is de titel van een bundel essays waarin vrouwelijke en mannelijke collega's haar eren ter gelegenheid van haar 75e verjaardag. Daaruit citeer ik één regel als voorbeeld van de vele *dierbare* woorden die zij ons nalaat. Het is een voorbeeld van die vele woorden, die niet alleen bij mij, maar bij onnoemelijk velen verregaande veranderingen in gang hebben gezet. Bijvoorbeeld de verandering van een belastend godsbeeld. Daarover schrijft ze: "Want ik heb nooit mijn ziel aan de kerk verkocht en mezelf eerder aan het leven toevertrouwd, aan de Bron van leven die God is, een onuitsprekelijk geheim, en tevens de uitnodigende Stem en de betrouwbare Gezel die steeds aanwezig is.'

Aandacht

18 mei 2011

De avond van tweede paasdag reageerde een vriendin op Tine's overlijden. Haar vraag was: wat heeft ze voor jou betekend? Ik kon daarop geen antwoord geven. Dat was zo snel niet te definiëren. De volgende ochtend kwam er een begin van een antwoord in mijn column 'dierbaar'. Ik ga er nog zes columns aan toevoegen. Ik kies voor het toepasselijke beeld van een kruiswegstatie in de tijd voor Pasen, de tijd waarin ze overleed. Maar dan een halve, omdat ik van protestantse huize ben. Die vorm heeft in mijn keuze niets te maken met lijden. Wel met het gebed dat bij iedere statie wordt uitgesproken. In de zin van aandacht. Zoals de dichter Paul Célan het uitdrukt: aandacht is het gebed van de ziel. En om Tine nog even vast te houden.

Mijn met mijn mond vol tanden staan tegenover die vriendin had ook te maken met haar al tientallen jaren durende verwijt aan Tine: ze is in de kerk gebleven. Dat verwijt maakte voor mij de schroom uit om in die tijd van emotie daarop te antwoorden.

Mij gaat het vooral om Tine's intenties, die in haar werk en teksten naar voren komen. Hoewel ik pas op haar zevenenvijftigste, in 1977, van haar hoorde, ben ik geboeid geraakt door het wordingsproces van haar denken dat al twintig jaar eerder begon.

In de erfenis die zij nalaat gaat het er – naar mijn idee – niet om of je de kerk verlaat of er in blijft. Het gaat er vooral om wat vrouwen en mannen te doen staat. Daarmee heeft ze een bevrijdingsproces op gang gebracht dat voor velen een te volgen weg was/is. Waar mensen door dat proces uitkomen was/is hun eigen verantwoordelijkheid. Voor haar was het belangrijk om datgene aan de orde te stellen wat zich in zowel de kerk als in de maatschappij voordeed. Haar theologie is gericht op de mens en de context waarin hij/zij op dat moment leeft en met het oog op de toekomst. De mens. En de kerk heeft daarbij een dienende rol te spelen.

Aanvuren

14 juli 2011

“(…) feminisme is ook een kritiek op de bestaande cultuur en de heersende religie. Aan deze laatste zijn, in de overheersing van een patriarchale en masculiene beleving, diepten ontnomen, waaraan vroegere, archaische culturen uitdrukking gaven: verbondenheid met de aarde, geworteld in de grond, opgenomen in de kosmos, de wateren, de luchten, de hemel.” Zijn deze regels voorbode van Kune Biezeveld’s droom van sprekende scherven?

De regels staan in het *Naschrift* van *Met Mirjam is het begonnen* (1980). Er zijn diepten ontnomen aan... En hoewel Catharina Halkes haar hier nog niet noemt, vier jaar later doet ze dat wel in *Zoekend naar wat verloren ging*. Dan brengt ze in haar toespraak tijdens de Pinksterviering in de Nijmeegse Studentenkerk (1983) datgene te berde waaraan later de titel van de bundel *Opstellen over de Geest* zal worden ontnomen: “... dat er zelfs voor die bescheiden Geest geen ruimte lijkt te zijn; dat ze nauwelijks kan waaien waarheen ze wil”.

In die Pinkstertoespraak begint ze de aanwezigen aan te vuren. Wat hen allemaal te doen staat om dat wat er in de overheersing verloren is gegaan, of tenminste onzichtbaar is geworden, op te diepen en daarmee met *energeia* aan de slag te gaan. Wat je ook van haar leest, opvalt is dat ze voortdurend bezig lijkt te zijn met vrouwen – en wie maar naar haar luisteren wil – aan te vuren om te doen wat gedaan moet worden.

Het resultaat van haar woorden in de Pinkstertoespraak, werd verzameld in de bundel *Zij waait waarheen zij wil* (1986). Collega’s van Catharina uit Nederland en van over de nationale grenzen, diepten haar oproep naar eigen inzicht uit en hebben kans gezien daarmee anderen in weer wijdere kring te inspireren. Mij heeft die van Riëtte Beurmanjer *Voor een tijd een plaats van God* het meest aangesproken. Het blijkt dat deze zelfs na vijftientig jaar – voor mij althans – niet is gedateerd. En dat bedoelde Catharina in haar Pinkstertoespraak: de *energeia* is de kracht om elkaar op te bouwen, ruimte te geven, zichtbaar te maken en stem te geven.

Drive

18 augustus 2011

Het bericht dezer dagen over het voorstel van de besturen-vereniging van Christelijk onderwijs om jongens en meisjes in het middelbaar onderwijs gescheiden les te geven, brengt me bij mijn vierde statie bij Catharina Halkes' leven. Het bericht horend, dook onmiddellijk haar uitspraak bij me op over haar eigen gescheiden onderwijs op die leeftijd, ergens midden jaren dertig: "Er was niemand die zei dat kun je niet doen want je bent een meisje". Die ervaring had ze ook thuis al opgedaan, want ook daar stonden ze na haar vaders overlijden op haar tiende, met vier vrouwen voor de uitdaging de zaken zelf op te knappen.

Ik stel me voor dat die ervaring de, of minstens een *drive* is geweest achter haar uitgesproken mening over de rol die mensen zelf, buiten de autoriteit van anderen om, hebben te spelen in maatschappij en kerk.

In haar tijd, toen ze daar in de jaren vijftig – een dertiger – over begon na te denken en vorm aan te geven, vooral toen ze uitgenodigd werd voorzitter te worden van het KVG (Katholiek Vrouwen Gilde) in haar stad, lagen er stapels onderwerpen van waaruit de wereld een nieuwe aanblik zou kunnen krijgen. En, omdat ze toen toch in het bestuur zat van een vrouwenorganisatie, hoe vrouwen haar eigen bijdrage aan die nieuwe maatschappij na WOII konden, nee zouden móeten leveren. 'Met vliegend vaandel en slaande trom', denk je als je alle thema's voorbij ziet komen die toen door dat bestuur aan de orde werden gesteld en waarin zij ongetwijfeld een eigen partij heeft geblazen.

Met haar *drive* kregen later de leken te maken in haar kerk en nog weer later alle vrouwen die zich aangetrokken voelden tot de feministische beweging.

In het gescheiden onderwijs van nu blijken de jongens de doelgroep te zijn die baat zouden hebben bij de scheiding der geslachten. Tine's herinnering is er in elk geval één ter overweging waar dat gescheiden onderwijs ook goed voor kan zijn.

Oecumene

21 oktober 2011

Toen ik Tine eind 1982 mijn plan vertelde een boek te willen schrijven over de vrouw van Martin Luther (1499-1552), *stuurde* zij mij naar een cursus waar ik de beginselen van *vrouwen(kerk)geschiedenis* kon leren. Daar had ik nog geen kaas van gegeten. Ook al had ik zojuist mijn theologie opleiding afgesloten met de scriptie *Een moderne kerkmoeder* waarvan Catharina Halkes het onderwerp was.

Waar ik naartoe moest waren de semesters Geschiedenis van het vroege christendom, gegeven door dr. A.B.J.M (Louis) Goosen, onderdeel van de Driejarige Inleidingscursus Theologie in het perspectief van Feminisme en Christendom.

Hoewel mijn oecumenebesef al was begonnen in de jaren zestig toen ik als jonge, oer-Gereformeerde vrouw tien jaar in het super katholieke Venlo woonde, bleef dat toch praktisch onderontwikkeld. Er was veel over oecumene te lezen, er werd steeds meer over gesproken, maar daar bleef het toch wel bij.

Op die eerste avond in Nijmegen, waar wekelijks – voor twee uur college – vrouwen van vooral mijn generatie uit alle uithoeken van Nederland naartoe reisden, drong tot mij door wat oecumene was. Ze kwamen niet alleen uit alle geografische, maar ook uit alle kerkelijke hoeken en denominaties. De verbinding was het feministisch perspectief. Het onderwerp van de avonden, de geschiedenis van het vroege christendom, gaf daaraan een extra accent. In die eeuwen was er immers nog nauwelijks sprake van scheuringen, lange tijd niet eens van een kerk.

Voorheen, schrijvend aan mijn *Moderne kerkmoeder* leek het me dat vooral Tine's lidmaatschap van het hoofdbestuur van de St. Willibrordvereniging haar oecumenische grondhouding zo niet had bepaald, dan toch ijzersterk had gemaakt. Die grondhouding had zich meegedeeld aan die colleges.

Iets van mijn gevoel tijdens die eerste avond in Nijmegen in 1983, in het college van Louis Goosen, en tussen al die vrouwen van overal, keerde terug tijdens de herdenking van 35-jaar IWFT op 1 oktober jl. in Amsterdam. Als ergens de oecumene wortel heeft geschoten dan is dat voor mij in de feministische vrouw-en-geloofbeweging. En wel een praktische oecumene. Dat werd voor mij zichtbaar in de werkvelden waarin al die theologes haar plaats hebben ingenomen.

Cultuurkritiek

23 januari 2012

Het mooiste woord dat ik van Catharina Halkes leerde is *cultuurkritiek*. Vooral waarop ze dit ten tonele voert in haar *Inleiding* van haar boek *Met Mirjam is het begonnen* (1980). Ik weet niet of ik het woord eerder hoorde. In mijn kringen was kritiek een laag gewaardeerd begrip. Zeker voor een meisje of vrouw. Misschien was het daarom dat het woord mij raakte; dat ik het begrip erachter me zo toe-eigende, omdat het geknipt leek voor mijn manier van bezig zijn sinds het begin van de jaren zeventig. Ik

voelde dat ik meer en meer van diverse aspecten van mijn oorspronkelijke leefwereld vervreemde. Ik was nog niet in staat die leefwereld als cultuur te benoemen.

Misschien raakte het woord me omdat Halkes haar persoonlijk voorwoord in *Met Mirjam...* begint met te zeggen dat ze in dat boek dingen tot uitdrukking probeert te brengen die in haar eigen leven een rol, niet alleen hebben gespeeld, maar die in later jaren nog steeds om opheldering vroegen.

Aanvankelijk begon ik van een afstand naar haar te kijken. Hoe ze dat deed, maar al snel herkende ik er zoveel in, dat ik al lezend náást haar liep. Alsof ze ook mijn verhaal vertelde. Die woorden over het verlies van je naïviteit. Dat vooral. En als je die kwijt bent... Dan komt er ruimte voor kritiek. Cultuurkritiek.

Het woord stamt uit de late 18^e eeuw. Het heeft te maken met intellectuele ontwikkeling, maar ook met sociale ontwikkeling, door vriendschap, liefde en met name door een actieve rol te spelen in de maatschappij.

Feminisme als cultuurkritiek (p. 25). Een blijvende verbinding. Een handzaam instrument. Dat in elk geval niet uit ónze tijd raakt.

Invloed

19 maart 2012

Voor mijn zevende en laatste statie heb ik uit het archief van Catharina Halkes bij het Katholiek Documentatie Centrum Nijmegen een heel oud interview opgediept. Ik wist de datum nog precies. Enkele regels daaruit hebben juist op dat moment, maart 1979 een beslissende invloed gehad op mijn persoonlijke leven. Ik had het tijdschrift jaren bewaard; ben het waarschijnlijk bij mijn laatste verhuizing kwijt geraakt. De uitdaging om die diepgaande beïnvloeding nog eens te controleren met het oog op deze laatste column kon ik niet weerstaan. En ja, de betekenis van haar woorden toen bleken van gelijke kracht. En de dankbaarheid voor die invloed van toen is blijvend. Toen had ik Catharina Halkes nog nooit ontmoet, had alleen haar stem voor de radio gehoord en over haar werk horen spreken tijdens de weekends op Kerk en Wereld.

Hoevelen zijn niet, gedurende lange jaren, door wat Catharina Halkes te zeggen had onbewust beïnvloed of hebben zich juist heel bewust laten beïnvloeden? In Verhoevens *Dierbare woorden* wordt ook gesproken over *invloed*. Het is, aldus Verhoeven, een bepaalde vorm van oorzakelijkheid en het tot stand brengen van effecten. Bij *invloed* zou het gaan om een 'vloeien' en 'stromen', iets wat vanzelf en zonder voorafgaande opzet gebeurt. *Invloed* wordt voorgesteld als een kracht die zich van hoog naar laag of vanuit een centrum naar de periferie beweegt; als water dat overal zijn weg weet te vinden, alles met elkaar verbindt en dorre gebieden vruchtbaar maakt.

Toen ik in 2004/5 werkte aan *De intenties van Catharina Halkes* (Narratio, 2005) las ik een artikel van haar in een bundel met cultuurkritische overwegingen vanuit vrouwenstudies theologie. Ze had zich voor deze overweging laten inspireren door een aantal derdewereldtheologes. Met daarin de vraag: "Kunnen wij, als westerse vrouwen, tot een radicale cultuurkritiek komen als we ons binnen het westers gedachtegoed blijven bewegen? Het hele Westen is gebaseerd op de macht van het geld, van de economie, van het behoud van de concurrentieposities. Het verwaarloost het doen van gerechtigheid aan de schepping, aan de Derde Wereld en ook aan vrouwen."

Boven dat bewogen artikel staat haar vraag die, denk ik, ieder binnen die beweging zich persoonlijk zou kunnen stellen:

"Is de vrouwenbeweging van nu van betekenis voor de hele bewoonde wereld van morgen?" Of, in het kader van deze statie: is ze van invloed op...?

Het perspectief van cultuurwetenschappen (2010)

Sieth Delhaas

IWFT-website, september 2010

Het Catharina Halkesfonds en het IWFT Vrouwennetwerk Theologie spreken over de oprichting van een Onderzoekscentrum Religie, Cultuur en Gender. Dit centrum moet onderzoek naar gender en religie waarborgen, en een volwaardige gesprekspartner worden voor andere wetenschappelijke organisaties. Ik ben blij dat te lezen. Dat betekent dat wat in de jaren zeventig begonnen is als feministische theologie, doorgroeit. Langzaam nestelt het zich in de bestaande wetenschappelijke circuits. Ik ben ook blij omdat in dat onderzoekscentrum cultuur in zicht komt, naast religie en gender.

Medio jaren tachtig probeerde ik mijn in losse stukjes verzamelde theologische kennis te bundelen tot een doctoraalstudie kerkgeschiedenis. De hoogleraar met wie ik een gesprek had aangevraagd, reageerde nooit. Een geluk achteraf. In de wachtperiode ging mijn ontwikkeling door en ik deed een belangrijke ontdekking. Religie is ‘maar’ een onderdeel van de cultuur. Niets meer of minder dan het verschijnsel dat er bijvoorbeeld in Nederland meer vrouwen parttime werken dan in de ons omringende landen. Of de vraag waarom de fiets in Nederland zo’n geliefd transportmiddel is.

Ik ging naast mijn werk Cultuurwetenschappen studeren. In die tijd kwam het gesprek op gang rond interdisciplinariteit. Mag je je vanuit je eigen vakgebied bemoeien met andere? Of ligt daar een grens? In cultuurwetenschappen moet je je zelfs met andere vakgebieden bemoeien, hoewel ook daarover nog discussie is. Ik richtte me uiteindelijk op *Cultural Studies*.

De Engelse Ann Gray die over de praktijk van *Cultural Studies* publiceert, zegt dat de kern van *Cultural Studies* het besef is dat cultuur gemaakt wordt of ontstaat door degenen die een cultuur leven. Cultuur is dan een voortdurend veranderend proces; niet te vangen in een vaste vorm. *Cultural Studies* interesseert zich vooral voor groepen met de minste macht, juist omdat deze bijna nooit de kans kregen om hun eigen kijk te geven op een cultureel product of een ontwikkeling. Onderzoekers en schrijvers kunnen zo met groepen of personen werken die bij onderzoek - en vooral bij wetenschappelijk onderzoek - per abuis of met opzet over het hoofd worden gezien.

Cultural Studies komt me ook goed van pas bij mijn onderzoek naar de positie van Luo-weduwen in Kenia. Al sinds 1988 hoor ik verhalen over deze vrouwen die na het overlijden van hun echtgenoot met zijn kinderen, zijn land en al zijn bezittingen aan een ‘zwager’ worden vererfd. Steeds vaker weigeren zij tegenwoordig mee te doen aan deze eeuwenoude traditie. *Cultural Studies* geeft de status van vrouwen een onmiskenbare invalshoek.

Optrommelen (2009)

Sieth Delhaas

IWFT-site september 2009

Het begon met de mededeling wat er gebeurt als vrouwen aan het Woord komen.

Dertig jaar later vraagt een hoogleraar vrouwenstudies theologie zich af wat we te horen zouden krijgen als scherven zouden mogen spreken.

De zestiende mei tweeduizendnegen een volle zaal vrouwen, één heer, aan de studie om met de erfenis van dr. Kune Biezeveld aan de slag te gaan. Inleidsters laten hun licht schijnen over de omgang met bronnen, traditie, geleefd geloof. Hun licht maakt ook de grenzen zichtbaar van praktiserende theologes op hun werkplekken. Als eenvoudige gelovige ervaar je de spanning van die beperkingen. Word je je bewust van de eigen ruimte die je je door decennia heen hebt geschapen. Wat Kune voorzichtig, en gehaast, voordat haar de pas van het leven werd afgesneden, heeft genoteerd, zijn tekens van herkenning, voor wie al eerder de grenzen van de officiële theologie te eng zijn gebleken. Die engte wordt voelbaar voor iedereen voor wie alledaags geloven een levenshouding is geworden. Zo iemand gaat al levend de traditie te buiten. En krijgt oog voor andere tradities, hun eigenheid en rechtschapenheid.

Mij gebeurde het in het kamp met de Western Shoshone indianen tijdens de protesten tegen de atoomproeven in de woestijn tegenover de *Nevada Test Site* in de Verenigde Staten in 1992. In het donker, krap voor zonsopgang kropen wij uit onze tentjes en verzamelden ons in een grote kring met de *spiritual leader* van de Shoshones. Onder zacht gezang trommelde hij de zon op, zoals zijn volk gewoon is te doen, totdat deze vol boven de horizon staat: de kracht van de zon, onmisbaar voor alle leven op aarde, geschonken door de *Great Creator*. Daar beseftte ik de engte van de theologie waarbinnen ik geacht werd me te bewegen. Zoiets als wat de Shoshones doen werd immers als 'heidens' gezien.

Scherven klinken naar 'heidens'.

Benieuwd als ze gaan spreken.

(onder verwijzing naar het boek van dr. Kune Biezeveld *Als scherven spreken* (Zoetermeer 2008))

Advocate van verloren zaken (2001)

Sieth Delhaas

Zijwind, augustus 2001

Het ging over oud worden in je eigen huis. Je eigendom dus. Hoewel ik verwachtte dat veel zou gaan over de fiscus die je zo min mogelijk moet laten vangen en het vermogen dat voor de kinderen in stand kan worden gehouden, ben ik gegaan. Ook ik wil het allerliefst oud worden op me zelf. Wat ik verwachtte, kwam: fiscus en vermogen. Vooral hoe je de overwaarde van je huis in deze tijden kunt benutten om leuke dingen te doen. De overheadprojector showde een babyboomstel, hetero, op een piepklein onbewoond eilandje onder een eenzame palmboom. De bankbiljetten fladderend van hun woning op het vaste land overzee richting het luierende paar.

Een conservatief heerschap had de beeldvorming en rolpatronen niet beter kunnen neerzetten dan de inleidster. In haar voordracht en -beelden overleed de man steeds het eerst waardoor de vrouw de helft van zijn vermogen plus een kindsdeel erfde. De kinderen het hunne. Alles volgens de wet. Een andere, wat meer gunstige regeling per testament voor de achterblijvende vrouw, wanneer zij het vruchtgebruik van de kindsdelen behield, eindigde met de retorische vraag: maar wat als moe met haar nieuwe vriend het hele vermogen (van de overleden pa) aan de Costa Brava opmaakt? Ja, dan hebben de kinderen het nakijken.

Tegen de pauze het dilemma: naar huis of uitzitten?

Er mocht geïnterrumpeerd worden. Ik verdeelde mijn drie opmerkingen in de vorm van onschuldige vragen over de resterende drie kwartier:

‘Als het gaat om het erfdeel van de vrouw, moeten we toch bedenken dat het in ons geval, zoals we hier zitten, gaat om ouderen van wie de echtgenote meestal geen betaalde arbeid heeft verricht. Als ze naast haar AOW een pensioen uit de betaalde arbeid van haar man ontvangt, wordt daarop 30% in mindering gebracht. In tegenstelling tot de man, die de beschikking houdt over zijn volle pensioen. Dat betekent dat de vrouw in de meeste gevallen haar woning zal moeten verkopen en verlaten omdat haar inkomen sterk achteruit gaat. Hebt u de indruk dat met deze omstandigheden voldoende rekening wordt gehouden?’

In de zaal vooral gebruikte echtparen, gezond, wel doorvoed, wetend van renten en vermogen. Zij hebben hun zaakjes voor elkaar. Denken zij vaak. Dus zo'n vraag valt niet. Gemompel. Of is het gemor? De spreekster bevestigt mijn gegevens en waarschuwt vooral daar goed op te letten.

Als het gaat over schenkingen bij leven aan kinderen om de successierechten laag te houden en hoe je dat kunt regelen met de waarde van je woning, waag ik: ‘In deze tijd zal er door ouderen meer en meer zorg moeten worden gekocht. Is het niet verstandiger het zo te regelen dat de achterblijvende partner in elk geval financieel in staat is zichzelf van zorg te voorzien in plaats van je zorgen te maken om volwassen kinderen?’ Ja, gaf de spreekster toe, ook dat is een probleem van deze tijd, maar dat viel niet binnen het bestek van de vereniging die de avond organiseerde.

De kinderen bleven in beeld met hun te ontvangen schenkingen. Want het is toch leuker om het zelf nog te kunnen beleven dat je kinderen plezier hebben van jouw kapitaal. Ik vond mezelf echt vervelend worden. Nog een keer mijn vinger omhoog. 'In deze tijd hebben de meeste kinderen een betere opleiding gehad dan hun moeders vroeger. Deze moeders zijn hun hele leven afhankelijk gebleven van het inkomen van hun echtgenoot. Het is bekend dat de verarming van oudere vrouwen steeds groter vormen aanneemt. Is het niet verstandiger om schenkingen aan kinderen achterwege te laten en het zo te regelen dat de langst levende, wat vaak de vrouw is, een werkelijk onbezorgde oude dag heeft? Het komt steeds vaker voor dat zij haar echtgenoot soms met enkele decennia overleeft.' De zaal liep leeg. Een heer aan een nabij tafeltje weet dat er tegenwoordig 'ook iets aan de hand is' met weduwenpensioenen.

Aan het eind van zo'n voorstelling vraag ik me af of we in de oecumenische vrouwenbeweging ons toch niet te veel hebben bezig gehouden met de HEER, in plaats van met *Weiberwirtschaft*.

Nog lang, langer dan een halve eeuw, zullen te veel vrouwen oud worden, arm als kerkratten.

Vrouwenmacht (1988)

Sieth Delhaas

Bijeen, december 1988

Een middag in februari 1986. Een college feministische theologie in Nijmegen. Wij – meest middelbare vrouwen – zijn in een enthousiaste stemming: Cory Aquino heeft in de Filippijnen de macht overgenomen van dictator Marcos. Een stukje van onze droom, van hoe wij vrouwen het anders zouden doen in de wereld, is werkelijkheid geworden.

Twee jaar later spreek ik met Berthy Thomas-Korvinus, lid van de commissie mensenrechten Buitenlands beleid, over diezelfde Cory. Ze is net terug van de Filippijnen waar ze ons land heeft vertegenwoordigd op een vrouwentribunaal, georganiseerd door 150 vrouwenorganisaties in de Filippijnen.

Vertegenwoordigers van miljoenen vrouwen hebben daar Cory Aquino verantwoordelijk gesteld voor het toenemend geweld tegen vrouwen tijdens haar bewind.

Een vrouw die macht verwerft en deze op een positieve manier ten bate van haar medemensen gaat gebruiken? Een droom!

En vandaag is het dus aan ons om te luisteren naar onze zusters, die Aquino ter verantwoording roepen. Omdat ze het niet verdragen dat in de naam van deze vrouw meisjes door mannen, die in haar dienst staan, worden verkracht, met dolken bewerkt en in stukken gehakt. Mannen die heten naar hun handwerk: 'Tad Tad', letterlijk: in stukjes hakken. Mannen kunnen het zich permitteren onder het regime van een-vrouw-op-een-voetstuk andere vrouwen af te straffen, omdat zij haar leven willen inrichten zoals vrouwen dat belangrijk vinden. Vrouwen die onder Aquino de nieuwe democratische ruimte gingen benutten, bleken bedreigend te zijn. Geweld van man en macht was het antwoord.

Als ik dit schrijf keert minister Bukman terug uit Suriname van een overleg over ontwikkelingshulp. Die hulp werd enkele jaren geleden door Nederland gestopt om minder moorden en minder wreedheid dan nu in de Filippijnen het leven ontwrichten. Hoe reageren vrouwen en haar organisaties in Nederland op de vraag van haar Filipijnse zusters? Juist: met vrouw en macht zich wenden tot de minister en vragen om stopzetting van ontwikkelingshulp aan de Filippijnen zolang het geweld tegen vrouwen aanhoudt. En tegelijk een brief naar mevrouw Aquino, want zij moet weten dat de vrouwen in Manilla niet tevergeefs haar stem verheffen.

Welbeschouwd (2000)

Sieth Delhaas

Reclassering, december 2000

Cijfers over geweld worden doorgaans gegeven in relatie tot algemene termen. Dit viel me op tijdens de voorbereiding op een boekpresentatie. De schrijfster van het boek dat ik mocht presenteren, had verslag gedaan van haar zoektocht naar haar verdwenen dochter. De jonge vrouw wordt gevonden: verkracht, vermoord, verpakt in haar eigen slaapzak, 'en route' door een verkrachtende vrachtwagenchauffeur over een vangrail geworpen. De dader na vier jaar nog voortvluchtig.

Ik lees wat er geschreven wordt rondom zinloos geweld zoals de omstreden term is geworden. Ook wat deskundigen over dit toenemend verschijnsel zeggen. Er zijn vooral veel vraagtekens over motieven van 'daders'. Onderzoek laat zien dat gewelddadig gedrag het grootst is bij 'jeugdigen'. Vaak vertonen 'deze jongeren' al vroeg gedragsproblemen. Niet alleen thuis, maar ook op school, in het contact met anderen: leeftijdgenoten en volwassenen. Gemeld onderzoek gaat in op het gedrag van 'het kind' en hoe deze ook als het een 'jong mens' is geworden beter door volwassenen zou kunnen worden opgeleid en begeleid.

Wellicht wordt mijn gevoeligheid op dit punt aangewakkerd doordat het boek waarom mijn aandacht op het ogenblik draait, gaat over vernietigend geweld tegen een heel jonge vrouw, een meisje bijna nog, een dochter. Een vorm van geweld die er altijd al is en meestal veel minder aandacht krijgt dan de vlaag straatgeweld, die de laatste jaren oplaait. Lezend over al dit geweld komt steeds de vraag bij me op: wie zijn de daders? Nee, ik vraag niet naar namen, wil geen gezichten zien. Ik vraag me af waarom achter het spreken over oorzaken niet een wat nadere specificering wordt gegeven. Namelijk de specificering dat de daders meestal jongens of mannen zijn. En de slachtoffers het meest meisjes en vrouwen. Ja, in het rijtje slachtoffers van zinloos geweld, dat de laatste jaren de publiciteit haalt, zijn ook opvallend veel jongens. Maar de daders blijven voor het overgrote deel mannen en jongens.

Ik denk, dat in het maatschappelijk verzet tegen geweld en in de aandacht van overheid en bevoegde instanties, die het toenemend geweld proberen tegen te gaan en te voorkomen, openlijker aandacht zou moeten komen voor dit verschil in sekse van daders en slachtoffers. Ik neem aan dat het een welbekend gegeven is. Maar krijgt het voldoende aandacht? Misschien heeft het nut om telkens opnieuw te horen en te lezen hoe het gepleegde en ondergane geweld verdeeld is over jongens/mannen en meisjes/vrouwen. Dat zou wellicht kunnen leiden tot onderzoek waardoor er antwoorden komen op vragen als: welke krachten zijn er in structuren, ideeën en beelden van onze samenleving werkzaam of liggen er aan ten grondslag, die dit geweld zouden kunnen veroorzaken?

Wanneer er gesproken wordt over daders, jongeren, kinderen, dan doemen er personen op. En personen zijn nu eenmaal of van het mannelijk of van het vrouwelijk geslacht. Jongens en meisjes moeten in onze samenleving, ondanks emancipatie en emancipatoire wetgeving, nog steeds voldoen aan verschillende verwachtingspatronen. Meisjes en jongens worden nog steeds geacht verschillend gedrag te vertonen en hen worden nog steeds verschillende rollen toebedeeld.

Hoe dit nog leeft in onze tijd maakt een artikel duidelijk over seksueel geweld in het voortgezet onderwijs. In het *Tijdschrift voor Genderstudies* van september 2000 doet Greetje Timmerman, socioloog en universitair docent Genderstudies aan de Rijksuniversiteit te Groningen, verslag van een onderzoek dat de vraag stelt of ongewenst seksueel gedrag deel uitmaakt van de alledaagse schoolcultuur.

Ik denk dat dit onderzoek een voorbeeld is hoe genderspecifieke vragen diepgaander inzicht kunnen geven in een cultuur waarin niet alleen geweld toeneemt, maar waarin ook het geweld van mannen tegen vrouwen toeneemt.

‘Ladies first’ (1994)

Sieth Delhaas

‘Geloven op Maandag’, september-november 1994

Na een wachttijd van enkele uren in de hal van het vliegveld Boekarest, mogen de passagiers voor Sibiu en Tirgu Mures naar het gereedstaande vliegtuig lopen.

‘Ladies first’, herhaalt één van de mannelijke crew-leden. Onwennig gniffelend lopen mijn collega en ik naar voren. We hebben de lege plaatsen voor het uitzoeken.

Deze vorm van beleefdheid tegenover vrouwen, waarom mijn reisgezellin en ik wat moeten lachen, omdat dit fenomeen in

Nederland met de opkomst van de emancipatiebeweging hoegenaamd verdwenen is, heb ik als typerend voor de positie van vrouwen in Roemenië ervaren. Maar in feite ook nog typerend voor westerse vrouwen.

Wij, op weg naar een conferentie in Sibiu, waar de – juist door de politieke en economische omwenteling – ingrijpende, meestal negatief uitpakkende veranderingen voor vrouwen in Oost Duitsland, Oost-Europa en de Europese Unie centraal zullen staan.

Vanaf najaar 1992 worden er vanuit het vormingscentrum Kerk en Wereld in Driebergen, in samenwerking met de Evangelische Akademie Sachsen-Anhalt (ex-DDR), ontmoetingen georganiseerd tussen vrouwen uit de Neue Bundesländer en Nederlandse (armgemaakte) vrouwen. In mei van dit jaar vond er een conferentie in hetzelfde kader plaats op de Akademie in Sibiu, het vroegere Hermannstadt in Roemenië. Ook Roemeense vrouwen willen laten horen hoe gemakkelijk er in hun land, na de revolutie van december 1990, wordt af gezien van de kracht, kennis en ervaring van vrouwen op de arbeidsmarkt.

Met het thema van de conferentie Heimchen am Herd – nein danke! wilden de organisatrices vooral het insluipende gevaar registreren van de toenemende werkloosheid van vrouwen. Hoewel de Oost-Europese vrouwen vaak hoog gekwalificeerde banen hebben/hadden en uitstekend gemotiveerde deelneemsters waren en zijn aan het arbeidsproces; hoewel vrouwen tijdens het socialistische tijdperk het openbare leven mee gedragen en mee vorm hebben gegeven, is toch de druk op vrouwen, vanuit de politiek, zich terug te trekken in huis, zeer groot. De algemene conclusie op de conferentie luidde dan ook: ‘Vrouwen trekken zich Europa breed bijna geluidloos terug in de keuken, als de dienende, in het onzichtbaar gemaakte gezinsleven.’

De Oost-Duitse Akademie-directeur Wüst, zelf ingenieur, waarschuwde de Roemeense vrouwen zich te weren opdat het hen niet zou vergaan als de Oost-Duitse vrouwen in de jaren na de *Wende*. ‘In de DDR werkte 90% van de vrouwen in vaak hooggekwalificeerde functies. Daarnaast hadden zij hun gezin, hun kinderen en hun vrijetijds(!)bezigheden. Na de *Wende* liep de werkloosheid onder de vrouwen op tot 45%.’

De lezing van de Nederlandse deelnemers ging over gezinspolitiek en armoedebestrijding in de westerse landen van de Europese Unie. Ook zij lieten weten: in het kapitalistische systeem is men niet werkelijk geïnteresseerd in de deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt.

‘Ladies first’, lijkt, in het licht van een zich veranderend Europa, niet meer te betekenen dan een bizarre beleefdheidsfrase.

Nachtmerrie (1994)

Sieth Delhaas

‘Geloven op maandag’, februari 1994

De laatste dag van het jaar een bericht over een moedige vrouw en een nachtmerrie. De nieuwe minister van energie Hazel O' Leaty – die naast gas en elektra ook kernbommen en andere nucleaire zaken onder haar beheer heeft – is met verbijsterende onthullingen gekomen: alle Amerikaanse regeringen van na de oorlog hebben tezamen zo'n zeshonderd experimenten met radioactieve straling gedaan op zwakzinnigen, zwangere vrouwen en gevangenen. Dit bericht lezend op de voorpagina van mijn krant, het beslag voor de oliebollen aan m'n vingers, doorkruisen namen als Mengele, Eichmann, Hitler mijn brein. Nee, het gaat over de Verenigde Staten van Amerika. De Godlof- en halleluja-staten.

Juist omdat Nederland in dagen rond de jaarwisseling het hoofd niet heeft staan naar onthullingen, haal ik het opnieuw aan. Om drie redenen. Ten eerste omdat met de moedige bekendmaking van de jarenlang geheim gehouden documenten door de pas aangetreden bewindsvrouw, dezelfde, al tien jaar oude verhalen van Indianen over deze schanddaden worden bevestigd. Tijdens onze pelgrimage (EPP'92) ter gelegenheid van het Columbusjaar naar de Nevada Test Site, vertelden Indianen ons hoe hun volken sinds de jaren vijftig uitgedund en geteisterd zijn door nucleaire misdaden van de Amerikaanse bedrijven en de overheid.

Vervolgens. Deze week toonde RTL-5 een documentaire over de Golfoorlog *diseases*. Opnieuw een nachtmerrie van misdaden van een overheid tegen haar burgers. Mannen en vrouwen zijn tientallen malen geïnjecteerd met onbekende stoffen. Een vrouwelijke arts die weigerde in te enten zonder te weten met welke stof ze werkte, verdween anderhalf jaar de gevangenis in. De vrouwen en mannen van het leger waarover Amerika zo trots op gaf in de januaridagen van 1991, blijken nu uitgeput, zijn hun lichamelijke weerstand kwijt, zijn niet meer in staat te werken, hebben vernielde inwendige organen en verwekken of baren kinderen met vreemde ziekten en huidaandoeningen. Ik heb het programma met ontzetting bekeken. Maar niet zonder de vraag aan al die klagende Amerikaanse burgers op mijn buis: jullie hielden je toch doof voor wat er met de Indianen gebeurde bij uraniumwinningen en kernproeven in jullie land? Nu blijken de 'eigen' burgers evenmin veilig voor het militair-industrieel-complex; laat ik die oude term maar weer eens van stal halen. Zoet gehouden met de Amerikaanse droom, waaraan ook president Clinton voortvarend verder werkt, mag men hopen dat na deze onthullingen de Amerikaanse burgers eindelijk eens hun luchtkastelen opblazen en de realiteit van hun land onder ogen gaan zien.

De derde reden is mijn ongerustheid dat Nederland niet reageert. Kort na de schrikbarende onthullingen vind ik president Lubbers in de stoel bij Clinton. Geen woord over de misdaden

van de bevriende mogendheid, die, de meetlat hanterend die Hitler en Saddam Hoessein zijn aangelegd, fascistisch worden genoemd.

Nabestaandenwet (1993)

Sieth Delhaas

‘Geloven op maandag’, december 1993

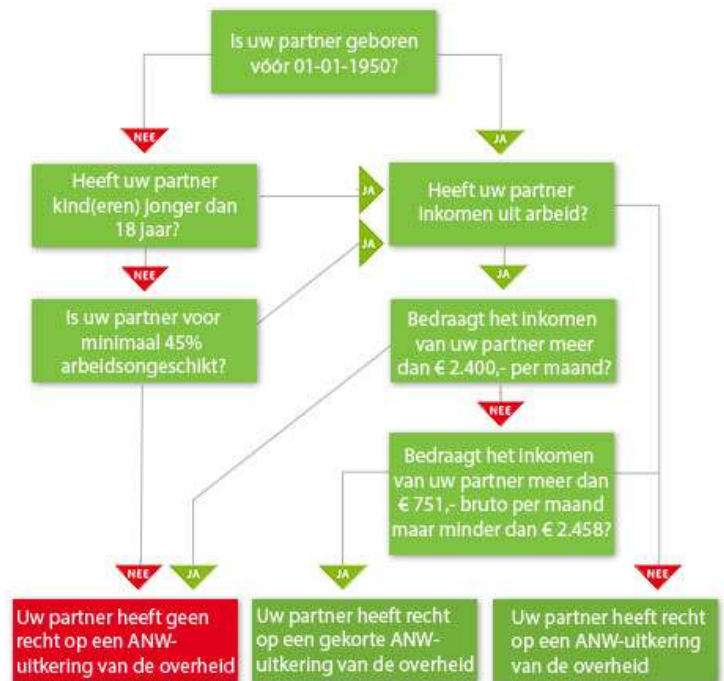
Dinsdag 16 november jl. heeft staatssecretaris Wallage van Sociale Zaken het jongste voorstel voor een nieuw in te voeren *Nabestaandenwet* ingetrokken. De *Volkscrant* meldt de volgende ochtend dat hij tot verrassing van de Kamerleden zelfs afzag van verdediging van zijn eigen voorstel. Dat nieuws was een correctie op een voorstel dat eind 1992 door de Eerste werd terugverwezen naar de Tweede Kamer. Die verwerping gaf – zoals je zou mogen verwachten – echter geen genoegdoening aan die vrouwen die door het overlijden van hun kostwinner afhankelijk zijn geworden van een weduwenuitkering. De reden voor de terugverwijzing naar de Eerste Kamer was de fraudegevoeligheid van het voorstel

op grond van consumenten van de nieuwe *Nabestaandenwet* die dat worden niet vanuit een gehuwden-, maar vanuit een samenlevingsstatus. Staatsecretaris Wallage gaat nu terug naar het kabinet om zich met zijn collega's te beraden over een geheel nieuw voorstel. Hij voelde al eerder nattigheid dat zijn voorstel, toegespitst op die samenwoon- en huwelijksstatus, het niet zou halen en kondigde bij die gelegenheid dreigend aan dat nieuw beraad de rechten van de weduwen en weduwnaars nog sterker zou kunnen beknotten.

Op 2 november jl. had de Vrouwenbond FNV, de werkgroep *Weduwen in de Kou*, de Algemene Nederlandse Bond voor Ouderen en de *Wouw* (Wijze Oude Wijven) een demonstratie tegen de Nabestaandenwet georganiseerd voor het gebouw van de Tweede Kamer. Op één man na stonden er enkel vrouwen. Dat maakt duidelijk wie de nieuwe wet gaat raken. Dat maakt ook duidelijk wie onverschillig blijven voor het lot van de bestaande consumenten van de weduwenwet en van de meest vrouwelijke consumenten van een nieuwe Nabestaandenwet.

Het verbaast me dat de vrouwen die wanhopig weerstand bieden tegen dit verraad van de overheid en de samenleving haar steun moeten zoeken en royaal krijgen bij organisaties – de wet is al langer dan twee jaar verdwenen – waarbij zij vanuit hun levensbeschouwelijke tradities vaak niet thuishoren. Ik bedoel: men zou mogen verwachten dat tradities, bijvoorbeeld de christelijke, die gezin, moederschap en ouderschap zo hoog in het vaandel hebben geschreven, zich, bij het werken aan een nieuwe nabestaandenvoorziening, als verdedigers van de rechten van vrouwen hadden opgeworpen.

Komt uw partner in aanmerking voor een ANW-uitkering van de overheid?

Het valt mij op dat juist de verdedigers van deze waarden in de politiek zich niet laten horen. Integendeel hun tegengestelde boodschap: vrouwen moeten economisch zelfstandig worden – dat bezuinigt op de begroting – tegenover handhaving van het gezin tot elke prijs, brengt hun politieke aanhangers voortdurend in verwarring.

‘Als je iemand over de rand duwt’, zegt Jung Chang, de schrijfster van het beroemde boek *Wilde Zwanen*, ‘dan zal hij/zij zichzelf desnoods redden door jou naar beneden te trekken’.

Zulke geluiden hoorde ik ook tijdens de demonstratie op 2 november. Van aangezicht tot aangezicht met de Vaste Kamercommissie die zonder blikken of blozen de weduwen aanhoorde, meldden sommigen tijdens het nagesprek verbitterd volgend jaar op de Centrum Democraten te zullen stemmen. Niet uit verwantschap. Wel vanuit het gevoel over de rand te worden geduwd.

Aanval (1993)

Sieth Delhaas

KRO, In: 'dingen die gebeuren' en M/V Magazine, dinsdag 30 en woensdag 31 maart 1993

De kerk heeft de eerste vijftien eeuwen van haar bestaan heksenwaan afgewezen. Vijftien eeuwen lang heeft de westerse kerk zich verzet tegen waandenkbeelden. Aan het eind van de vijftiende eeuw echter bezweek de kerk. Paus Innocentius de VIII ondersteunde toen de heksenwaan met een pauselijke bul. Hij bevestigde daarmee het minutieuze werk van twee dominicaner monniken en inquisiteurs, die de kenmerken van hekserij te boek hadden gesteld.

Drie eeuwen van geweld volgden.

Miljoenen mensen, voor het merendeel alleengaande vrouwen, werden door deze waan op gruwelijke wijze vermoord.

Dit alles gebeurde in een tijd dat natuurrampen, hongersnood, geslachtziekten, epidemieën en oorlogen de mensheid van Europa in verwarring brachten. De zondebok werden de heksen. De kerk had na eeuwen een grens overschreden.

Vandaag wordt opnieuw een grens overschreden.

Terwijl hun collega onder de valbijl ligt, geven aartsbisschop Simonis en bisschop Bomers op 11 en 14 maart hun medewerking aan een conferentie van rechts-radicalen rooms-katholieken. Afkomstig uit Europa en de V.S. verzamelden zij zich in het Brabantse Helvoirt om hun Heksenhamer vast te leggen.

Vandaag richt deze zich tegen het kwaad van abortus, anticonceptie, sterilisatie, euthanasie, homoseksualiteit en feminisme.

Bisschop Simonis opende als prelaat al eerder zijn aanval op feministische theologie. Eind 1986 benoemde hij deze tot een gevaar voor de kerk.

Door zijn aanwezigheid op het Pro-Life-congres weten we dat hij daarmee doorgaat. Zijn aanwezigheid maakt zijn betrokkenheid bij de waanideeën helder.

Wakkere leden van het antifascisme-front hebben door een lawaaidemonstratie voor de poorten van de vergaderplaats, er voor gezorgd dat dit congres en de betrokkenheid van de bisschoppen, niet verborgen bleef.

Uit het verleden is bekend dat kerkelijke inquisiteurs nooit zelf brandstapels aanstaken. Daarvoor waren de schout en zijn rakkers.

Moderne schouten en hun rakkers staan vandaag klaar om brandstapel-voorbereidende hand-spandiensten uit te voeren. Zij doen dat met uitspraken over kampementen en lijfstraffen, dreigementen met financiële maatregelen tegen jongeren of onder-de-maat-blijvende ouders.

Van alleengaande oudere vrouwen pakken zij waardigheid en leven af. Waanbeelden en angst gaan met de tijd mee.

Houtkap in Navajoland (1992)

Sieth Delhaas

Nieuwsbrief (organisatie niet bekend), september 1992

Tegen het eind van de vorige eeuw creëerden antropologen en romanschrijvers het beeld van de Indiaan als nobele wilde. Vandaag menen vele milieuactivisten, dat van de Indianen alleen de nieuwe inspiratie kan komen, om in een juiste verhouding te leven tot de Schepping. Zo eenvoudig liggen de zaken echter niet.

Een treffend voorbeeld daarvan is de controverserige in het Navajo-reservaat (New Mexico, Arizona, Utah, Colorado) tussen het reservaat gouvernement en de milieubeweging.

Adella Begave (30), verpleegkundige, is lid van Navajo 'Citizens Against Ruining Environment' (CARE).

Tijdens ons verblijf in Ganado, een kleine plaats in het Navajo reservaat, hadden we een ontmoeting met Adella Begave in de tuin van het 'missie-ziekenhuis'.

Slechts 3.6% van het 15 miljoen acres grote Navajo reservaat bestaat uit bos dat groeit op onder andere The Black Mesa en de Chuska Mountains. Honderd jaar geleden is met de houtkap op deze bergen begonnen door het Bureau of Indian Affairs. een afdeling van het Ministerie van Binnenlandse Zaken in Washington.

In 1958 werd Navajo Forest Products Industries (NFPI) opgericht. Een onderneming die volledig eigendom is van het Navajo-gouvernement.

Vanaf 1963 is de houtkap vol continue gestart, wat betekent dat er dag en nacht wordt gewerkt, waarbij vier maal zoveel wordt gekapt als verantwoord is voor het behoud van de bossen. Omdat de kap veel te snel gaat en de Ponderosa dennen een groeitijd nodig hebben van ca. 120 jaar, is de NFPI, in haar honger naar hout, nu ook begonnen veel jongere bomen te kappen.

CARE heeft behalve de te omvangrijke houtkap van het overheidsbedrijf nog meer punten op haar lijstje. De denigrerende opmerkingen van president Zan over hun bezwaren als 'onprofessioneel gezeur', gaan niet op. CARE heeft namelijk een bosbouwkundig bureau een onderzoek laten doen, die hun aanklacht tegen het Navajo-gouvernement ondersteunt. Bovendien wil CARE dat er een veel breder onderzoek door de overheid wordt gedaan. dat niet alleen rekening houdt met milieuaspecten, maar ook met de gevolgen van de vernietiging van het bos voor de Navajo-godsdienst. De beide bergen waar het om gaat zijn heilige bergen. Door de kap verdwijnen ook de planten die gebruikt worden voor ceremoniële doeleinden. Adella Begave zegt: 'Het gaat niet alleen om een biologische erosie, maar ook om de culturele en religieuze erosie van onze natie.' Ze verwijt president Zan. dat hij met twee monden spreekt. Overal waar hij komt doet hij alsof zijn gouvernement de religieuze gebruiken van

*A Walk
across America*

zijn volk serieus neemt, maar in de praktijk handelt hij overeenkomstig de instelling van de 'Anglo's'.

Anglo's is de naam voor Europese Amerikanen, die vooral door de Navajo's met wantrouwen worden bekeken, omdat zij vanouds alles hebben geroofd en voor 'money-mak1ng' hebben gebruikt dat voor de Indiaanse naties heilig is. Een van de onderhandelingspunten tussen CARE en president Zan is dan ook, dat de twee non-Navajo's, die een invloedrijke post hebben op het Navajo Forestry Department en de NFPI, worden verwijderd.

Dankzij vele kritische jongeren, die bereid zijn te luisteren naar de wijsheid, die de 'ouden' hebben bewaard, wordt wat de Europese Amerikanen 500 jaar geleden zijn begonnen, steeds minder geaccepteerd.

In die zin heeft de ' christelijke traditie' te leren van de Amerikaanse 'natives', dat zij in hun orale heilige traditie meer respect tonen voor wat de Grote Geest heeft geschapen, dan de Christenen in hun vele geschriften ooit hebben gepresteerd.

Een duurzame toekomst voor de Zuni-indianen (1992)

Sieth Delhaas

Bijeen, oktober 1992

Vanaf Albuquerque leidt de route van de European Peace Pilgrimage '92 (EPP) voorlopig door allerlei indianenreservaten. Soms zijn het reservaten rondom pueblo's (dorpen), waarin deze volken al duizenden jaren wonen. Soms zijn het gebieden waarin het volk, zoals de Navajo's en de Apachen in de vorige eeuw door de regering van de Verenigde Staten van Amerika, van een zwervend bestaan zijn gedwongen tot een leven op een gebied binnen vastgestelde grenzen.

Compensatie

James Enote (37), sinds 1990 projectleider van het Zuni Conservation Project, legt de pelgrims tijdens hun verblijf in het reservaat uit welke plannen zijn volk heeft voor het gebied dat het nu bezit. Vijftien jaar geleden zijn de Zuni's begonnen materiaal te verzamelen om aan te tonen dat hun grondgebied in het verleden vele malen groter is geweest en dat de regering in Washington schuldig is aan wanbeleid en eraan heeft meegewerkt, dat grote maatschappijen en particulieren zonder toestemming van of vergoeding aan de Zuni's hun land voor eigen winstbejag hebben gebruikt.

Op een heel bijzondere manier hebben de Zuni's hun bewijsmateriaal verzameld. Met behulp van de kennis van de eigen geestelijke leiders, archeologen, antropologen, verhalenvertellers, en door gebeden, gedichten en liederen uit het huidige gebied te vergelijken met die van plaatsen, die volgens de Zuni's hun vroeger ook toebehoorden, hebben zij een indrukwekkende hoeveelheid materiaal verzameld en dit de rechter voorgelegd. Na tien jaar voorbereidend werk en procederen hebben zij de erkenning van hun voormalige rechten gekregen en heeft de overheid hun een bedrag van \$25.000.000 uitbetaald voor het verlies van, en de schade toegebracht aan hun huidige grondgebied.

Overeenkomst

In tegenstelling tot wat er bij dergelijke schadevergoedingen bij andere inheemse volken vaak gebeurt, namelijk verdeling van het bedrag per hoofd van de bevolking, stichtten de Zuni's een fonds voor het Zuni Conservation Project. Met de rente daarvan willen zij plannen voor de toekomst ontwikkelen.

De staf van het project bestaat uit veertig personen, voor het merendeel Zuni's. Omdat de Zuni's van oudsher een matriarchale traditie hebben, zijn vrouwen verzekerd van een gelijkwaardige inbreng. James Enote vindt het een slechte zaak, zoals hij zelf opmerkt, dat er voor de staf te weinig gekwalificeerde vrouwen beschikbaar waren. De afdeling

‘ondersteuning’ van het project, bestaat echter geheel uit vrouwen. Om zo snel en zo efficiënt mogelijk te kunnen werken, wordt elke veertien dagen een nieuw tijdsplan opgesteld.

Inventarisatie

Begin 1993 moet het ontwikkelingsplan rond zijn. Tot die tijd is er gigantisch veel werk te verzetten. Er wordt over het gehele gebied geïnventariseerd welke planten en dieren er op verschillende tijden van het jaar te vinden zijn, hoe ver de erosie ingrijpt in het landschap en na elke zware storm wordt de nieuwe schade opgemeten en met kleine ingrepen gepoogd grond terug te winnen. De medewerkers maken bij hun uitgebreide werk gebruik van de meest moderne methodes en instrumenten. Daarnaast worden deskundigen van andere inheemse volken uit bijvoorbeeld India, Tibet en Thailand geraadpleegd die ervaring hebben met soortgelijke ontwikkelingsplannen. Enote: ‘De VS-regering heeft ook plannen voor ons klaar liggen, maar wij willen ons eigen plan realiseren dat gebaseerd is op de waarden en de culturele erfenis van ons eigen volk. Dat plan moet tegelijkertijd instaan voor een duurzame sociale, ecologische en economische ontwikkeling. Als alle dingen hun plaats hebben, dan zal alles gebeuren zoals het moet zijn.’

Crazy World (1992)

Sieth Delhaas

Bijeen, september 1992

Hoe vaak zijn de woorden 'crazy world' al niet neergeschreven in de brieven die de pelgrims naar Europa sturen? Er spreekt verlegenheid uit. Een crazy world te midden van gastvrijheid, of andersom misschien.

Je voorbereiden op de pelgrimstocht of er middenin zitten, betekent lezen over dat wonderlijke Amerika. En lopen in die wereld is je absoluut crazy gedragen.

De filosoof Jean Beaudrillard schrijft in zijn boek *Sideraal* over Amerika:

'Wanneer je uit de auto stapt, bega je een misdaad. Zodra je gaat lopen ben je, net als een zwerfhond op de snelweg, een gevaar voor de openbare orde. Alleen immigranten uit de Derde Wereld hebben het recht om te lopen. Voor de anderen zijn het lopen, de vermoeidheid, de spierarbeid zeldzame weldaden geworden, 'services' waarvoor je veel moet betalen.'

En de pelgrims lopen maar! 3500 kilometer van de 4200 zitten er nu op.

De presidentsverkiezingen zijn merkbaar in de ter dood veroordelingen. De doodstraf is populair in de V.S. en het aantal executies is dit jaar in sommige staten verdubbeld, wat tegenstanders wijten aan deze verkiezingen.

In Little Rock, de residentie van Bill Clinton, hebben de pelgrims geprotesteerd tegen de executie van een 25-jarige man, die op zijn achttiende een moord zou hebben gepleegd. Het bewijs dat deze man werkelijk de dader was, stond zeer zwak. Als gouverneur heeft Clinton de macht de straf in zijn staat te voorkomen. De gastheer waar de pelgrims die nacht logeerden, denkt dat Clinton zelf niet voor de doodstraf is, maar dat hij dit als presidentskandidaat moeilijk met zoveel woorden kan uitspreken. Is dat de handelsgeest, die de hedendaagse burgers van de V.S. hebben overgehouden van hun Europese voorouders?

In dit Columbusjaar valt de nadruk wel erg op het aandeel van Columbus, de Roomse koningen en de toenmalige paus bij de verovering van de Nieuwe Wereld. Wat de Verenigde Staten van Noord-Amerika betreft, is de geschiedenis toch heel anders gelopen. Daarover vertelt Philippe Jaquin in *De Indianen van Noord-Amerika*. Het boekje bevat talrijke historische afbeeldingen van veroverende Europeanen, pelsjagers, bevers, kleurig beschilderde en getooide Indianen. Al rond het jaar 1000 brachten de Vikingen een bezoek aan die streken. Vijfhonderd jaar vergat Europa 'Vinland'. Maar toen zeilschepen en kompas betrouwbare instrumenten werden en de goudkoorts de aderen van Europese mannen in vuur zette, zagen de Indianen steeds vaker de grote schepen van Engelsen, Fransen en Hollanders aan hun horizon.

De grote hoeveelheid vis voor de kusten van het latere Newfoundland trok de vreemdelingen aan die in het Europa van die dagen met grote voedseltekorten kampten. Wat begon met een

*A Walk
across America*

voorzichtige ruilhandel: otter- en bevervellen in ruil voor priemen, messen, versleten lappen, brood en brandewijn, eindigde in luttele eeuwen in ziekte, dood en bijna-uitroeiing.

De handelsgeest van de Europeanen bleek een boze te zijn.

Aan de bron van de nucleaire keten (1992)

Sieth Delhaas

pelgrim voor 2½ maand, van Albuquerque tot de Nevada Test Site.

Nieuwsbrief *Vrouwen voor vrede*, september 1992

In Europa ligt de angst voor kernenergie en -wapens meestal aan het einde van de keten: het afval en de exploderende bom. Bij menig inheems volk in Noord Amerika ligt de angst en de dood echter aan de bron van de keten: de delving van uranium. Voor de pelgrims van de European Peace Pilgrimage '92 (EPP) sprak Phillip Harrison Jr. uit Shirrock New Mexico, Navajo en voorzitter van het Uranium Radiation Victim's Committee.

*A Walk
across America*

In 1947 begonnen o.a. de Kerr Mc Gee Co. en de Radium Corp. Soc. in opdracht van het ministerie van Energie van de V.S. uraniummijnen te exploiteren in het Noorden van de Navajo-reservaat. Het erts was bestemd voor de aanmaak van kernbommen. “De Navajo’s die in deze mijn gingen werken wisten niets af van stralingsgevaar bij hun werk. Ze waren ongeschoold en niemand vond het nodig hen voor te lichten over de gevaarlijke positie waarin ze verkeerden. In de loop van de tijd kregen ze allemaal longkanker of andere ernstige afwijkingen. Intussen zijn er driehonderd mijnwerkers overleden.

“Ons comité probeert financiële schadevergoeding te krijgen voor de nog in leven zijnde mijnwerkers en de weduwen van de overledenen. Wij willen bewijzen zien te vinden via ziekenhuizen en artsenverklaringen, dat deze mensen door straling stierven en anderen ernstig ziek zijn,” aldus Harrison.

Na twintig jaar zwoegen met kleine beetjes geld, dat de Navajo’s via de opbrengsten van sporttoernooien bij elkaar proberen te krijgen, is in oktober 1991 de “Compensation Act” betreffende de Navajo-mijnwerkers door de regering in Washington getekend. Intussen zijn er aan vier weduwen van mijnwerkers schadeclaims uitbetaald, terwijl het in feite om honderden gaat. Van de \$100.000 die per slachtoffer worden geëist, gaat tien procent naar de advocaten om deze ingewikkelde zaken voor de rechtbank te behartigen.

Nu er meer bekendheid komt over de gevolgen van straling door gewonnen of toegepast uranium, is het de Navajo’s duidelijk geworden dat ook de vele kinderen die in die jaren vlak na de geboorte of in hun vroege jaren overleden of mismaakt werden geboren, slachtoffers zijn van het werk van hun vaders. Het comité verwacht nog jaren bogen wede waarvoor geen fondsen beschikbaar zijn.

De pelgrims van de EPP’92 hebben toegezegd het verhaal van de Navajo mijnwerkers door te vertellen in Europa in het besef, dat Europese volken zich vijfenveertig jaar hebben laten ‘beveiligd’ door wapens waaraan de gezondheid en het leven van vele honderden Navajo’s ten onder is gegaan.

Secretary Uranium Radiation Victim's Committee, P.O. box 1526, Shiprock, N.M. 81420.

Uraniumwinning (1992)

Sieth Delhaas

Bijeen, juni 1992

Kerkespoor, Protestantse Gemeente Vught, juni 1992

‘We hebben er nu ruim duizend kilometer opzitten door een land dat ernstig vervuild is en waarvan de aarde een uitgeputte indruk maakt’, schrijft één van de pelgrims.

Na de kustmoerassen van Georgia volgen de ‘tree-farms’, enorme gebieden waar alleen maar dennen worden verbouwd voor de papierindustrie. Daarna het Apalachegebergte met alweer veel houtkap en een donkerblauwe rivier van een spijkerbroekenfabriek. Dan volgen de katoenvelden, alleen maar katoen.

Maar de diepste sporen van vervuiling trekt de winning van grondstoffen voor atoomwapens. De pelgrims hielden een wake bij de Savannah River Site (SRS), een industriegebied van ruim driehonderd vierkante mijl. Bij de SRS wordt tritium en plutonium geproduceerd voor atoomwapens en zo ‘n industrie valt onder het ministerie van energie zonder dat er elektriciteit wordt gewonnen. De afvalverwerkingsinstallaties liggen er als tijdbommen. Er zijn 419 afvalplaatsen met 35 miljoen gallons (1 gallon = 1,5 liter) met hoog radioactief afval in ondergrondse tanks, waarvan bekend is dat ze nu al lekken. Daarnaast liggen er miljoenen kubieke feet met laag radioactief afval. Het afval wordt zomaar in kartonnen dozen onder de grond gestopt.

Naast deze onrustbarende hoop is er nog het chemisch afval met zijn kankerverwekkende stoffen en tenslotte de tonnen afval met radioactieve en chemische stoffen die men voor de verandering met elkaar heeft vermengd.

Deze ellende is dan aan het einde van de productieketen te melden. Helaas beseffen maar weinigen wat er op het ene procent gebied van de V.S. dat aan de inheemse volken is gelaten, aan vergiftiging is veroorzaakt en gaande is door uraniumwinning.

Die gebieden zijn door de overheid de ‘National Sacrificing Area’ genoemd. In alledaags Nederlands: gebieden die opgeofferd worden voor het algemeen belang. Die gebieden liggen dan toevallig wel op dat kleine stuk van de Indiaanse volken. Wat uraniumwinning overhoop haalt, is wellicht met een klein voorbeeld aan te geven. Onze kerncentrale Borssele heeft 90 ton uranium nodig om een heel jaar te draaien. Aangezien maar 0,5% van het uranium bruikbaar is voor de productie van kernbommen, moet, om 90 ton uranium te winnen, een afvalberg van 40.000 m² worden geschapen. Als we weten dat er in 1980 al 70 kerncentrales in de V.S. waren, dan kan men zich voorstellen hoe het land van de Indianen is omgeploegd en veranderd in een pokdalig maanlandschap.

Die afvalbergen zijn geen onschuldige hopen. Ze stralen van de niet-buikbare uranium. Het lekt in de grond, in het water. Maar welke industriegigant bekommert zich daarom? Indianen zijn er steeds meer in musea dan in levende lijve. Dat verschil zal in de nabije toekomst nog toenemen. De moord op de Indianen op een manier die geen bloed kost, met middelen die

niet te ruiken, niet te zien en niet te voelen zijn, gaat door. Ook ten behoeve van de veiligheid van Nederlanders.

International Sacrificing People!

Schud Amerika wakker! (1992)

Sieth Delhaas

Bijeen, april 1992

Eén van de zaken waaraan de lopers van de European Peace Pilgrimage (EPP) tijdens hun verblijf in de VS van Amerika hopen bij te dragen, is meer bekendheid geven aan wat er ook in de VS zelf aan verzet is tegen kernproeven, uraniumwinning en het negeren van de rechten van de inheemse volken.

Doordat in Amerika de radio- en televisiestations en de kranten in handen zijn van commerciële organisaties, wordt verzet tegen misstanden niet gauw gepubliceerd. Het brengen van een kwade boodschap kan de verkoop van het aanbevolen product schaden en daarvoor heeft de zakenman toch niet betaald! Het resultaat is dat de Amerikanen zelf slecht of helemaal niet geïnformeerd zijn over wat er op dit gebied in hun land gebeurt.

De pelgrims stooten al bij het begin van hun tocht in februari op de Metanoia Community, een verzetsgroep gelegd aan de rand van een spoorlijn waarlangs de Trident kernwapens naar de onderzeeboten in St. Mary's worden vervoerd. Het is de belangrijkste protestgroep van de Oostkust. Samen met de leden van de groep oefenden de pelgrims zich in geweldloze weerbaarheid. Die dag passeerde er juist een trein geladen met brandstof voor de D5-raketten. Zij probeerden met spandoeken en vlaggen de aandacht van passerende automobilisten op de lading van de trein te vestigen.

Later bezochten de pelgrims het hoofdkantoor van de spoorwegmaatschappij in Jacksonville met het verzoek aan de directie de transporten van raket-brandstof te stoppen.

De Amerikaanse Indianenbeweging heeft de pelgrims voor hun 4.200 kilometer lange tocht door de VS haar zegen meegegeven. Tijdens een korte plechtigheid aan het begin van de pelgrimage sprak Cieto Humpkoodra, een Cherokee-indiaan en woordvoerder van de beweging hen toe. Hij hield hen voor dat zij lopen voor de inheemse Amerikaanse volken.

‘Jullie lopen voor ouderen, kinderen en ongeborenen. Jullie staan borg voor mij, mijn moeder en mijn grootmoeder. Denk daar aan als je het moeilijk krijgt onderweg. Wees sterk.

Wees niet bang om iemand aanstoot te geven. Schud Amerika door elkaar. Zeg: “Word wakker” tegen Amerika. Pak Amerika beet en zeg: “Stop het doden van onze kinderen.” Daarmee zijn ze al vijfhonderd jaar bezig. Laat dit niet doorgaan. Het lot van vele mensen is verbonden met de boodschap die jullie aan Amerika gaan brengen. Moeder Aarde heeft tot nu toe het geweld overleefd. Wij moeten haar genezen.

De hele aarde zal ervan horen. De Indiaanse volken hebben over jullie gehoord. Jullie zullen tranen en verdriet, maar ook vreugde tegenkomen. Jullie zullen je afvragen: “Is er dan niemand die dit ziet?” Dat is het moment waarop jullie je zullen verlaten op de geesten, de geesten van jullie voorouders, de geesten van de bomen.

Ik wens jullie alle goeds.’

Deze oproep is iets anders dan de pelgrims zich hadden voorgenomen, namelijk: niet met het opgeheven vingertje door Amerika trekken.

De kop is eraf (1992)

Sieth Delhaas

Bijeen, maart 1992

Op zondag 16 februari zijn veertien pelgrims vertrokken naar de Verenigde Staten voor een acht maanden durende tocht van Oost naar West tegen alles wat met kernproeven te maken heeft en voor de ondersteuning van landrechten voor de inheemse volken, de Indianen dus. Tien pelgrims – zeven Nederlanders, een Brit, een Spanjaard en een Duitser – lopen de hele tocht. Regelmatig zullen parttime pelgrims vertrekken en zich aansluiten.

Eens regeerde de oude god Poseidon de zeeën met zijn drietand. In onze tijd dromen sommigen ervan de aarde én de hemel te regeren en bouwen machtige wapens om hun droom waar te kunnen maken. Eén van die wapens is de onderzeeboot en één van de grootste onderzeeboothavens ter wereld is Kings Bay Naval Submarine Base in St. Mary's in de staat Georgia (VS). Het is de thuishaven van tien Poseidon en drie Trident (drietand) onderzeeërs en hij biedt tevens allerlei trainings- en laadvoorzieningen. Ook Britse Tridents maken gebruik van deze basis.

Eén Trident onderzeeër heeft een hoeveelheid bommen aan boord met de kracht van 24 megaton, dat is achtmaal het totaal aan explosief materiaal dat bij alle operaties, inclusief Hiroshima en Nagasaki, tijdens de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt. Vanaf die mens- en wereldvijandige basis zijn de pelgrims van start gegaan.

Een maand eerder werd in de Ark-gemeenschap in het Brabantse Weyst een laatste bezinningsweekend georganiseerd en door de achterblijvenden een uitzwaaiceremonie voorbereid in de Studentenkapel in Eindhoven.

Onder de deelnemende all-timers zijn twee vrouwen. Onder de voorlopig aangemelde zestien parttimers tien. Men verwacht in de loop van de tijd meer pelgrims. De leeftijden van de deelnemers variëren van 18 tot 68 jaar.

Het schema van de tocht, die op 12 oktober van dit jaar – de dag waarop Columbus Amerika bereikte – eindigt bij de Nevada Testsite nabij Las Vegas, is gebaseerd op 23 kilometer per dag. Geslapen wordt in eigen tenten en doorgaans op kleine privé terreinen van particulieren en kerken.

Informatie over de EPP bij Chris de Leeuw te Zaandam, 075-703183 en wie nog mee wil pelgrimeren geve zich op bij Riet Spee, M. van Nimwegepad 14, 3813 CL te Amersfoort.

Een vangnet (1992)

Sieth Delhaas

Vrouwenbelangen, januari-februari 1992

‘Alleengaanden’, wat wil dat woord zeggen?

Wie moet ik daaronder verstaan?

Nog niet zo lang geleden werd er gesproken over ‘alleenstaanden’. Kennelijk is dit woord achterhaald. Was het te statisch? Gaf het aan dat mensen die alleen leefden minder bewegingsmogelijkheden hadden? Zowel financieel, sociaal als emotioneel?

Nu spreken we over ‘alleengaanden’. Maar is dit woord beweeglijker? Geeft dit woord aan dat mensen die als alleengaanden worden aangeduid op genoemde gebieden meer mogelijkheden hebben?

Voor mij is de term ‘alleengaande’ niet meer dan een politiek sociaal-economisch vangnet. Gebruik van die term betekent nog steeds dat politiek-economisch het gezin centraal staat en dat vanuit die term andere leefsituaties worden benoemd. Het is een onduidelijk woord want waar en hoe en waarin gaat iemand alleen? In haar wonen? In haar financiële draagkracht? In het geheel of gedeeltelijk afzien van seksuele contacten? In een celibatair bestaan?

En zo zijn er nog talloze variaties op te noemen.

Binnen het denken

Vanuit het gezinspatroon word ik gezien als een – in hedendaagse termen – alleengaande. Maar wat zegt dat over mij?

Het scheelt nogal wat of je – afgezien van bovenstaande vragen die nog ingevuld dienen te worden – alleen gaat als jongere in afwachting van een relatie, als gescheiden vrouw, als vrouw die onvrijwillig alleen gaat omdat ze niemand vond of niet koos alleen te gaan, of dat men alleen verder gaat nadat er een einde is gekomen aan het leven van de partner, of omdat kinderen de ouderlijke woning hebben verlaten.

Ik behoor bij een combinatie van de beide laatste mogelijkheden. In de volksmond ben ik dus een weduwe, maar door de veranderingen van de Algemene Weduwen- en Wezenwet zal ik over niet al te lange tijd waarschijnlijk ‘nabestaande’ worden genoemd.

Gevangen in een taal zeggen deze woorden niets over mijzelf. Alleen-gaan is onmenselijk. Er is een Afrikaans spreekwoord dat zegt ‘wie alleen gaat, raakt de weg kwijt’.

Mijn man is overleden en mijn kinderen wonen niet meer bij mij, maar ben ik daarom een ‘alleengaande’? De menselijke contacten die ik gedurende heel mijn leven rondom mij heb geweven en die rondom mij zijn ontstaan, zijn een andere werkelijkheid dan die waarin de politiek-sociaal-economische term ‘alleengaande’ mij gevangen wil nemen.

Menselijk leven kent het woord ‘alleengaande’ niet.

Vierdaagse werkweek (1991)

Sieth Delhaas

Furore, juli 1991

Ik vraag mij af waar in de vrouwenbeweging nog het debat plaatsvindt over de vijfjarige werkdag van Joke Smit. Of liever gezegd: over de driedeling van de tijd van mensen - verantwoordelijke mannen en vrouwen -, die ze daarmee beoogde? Vijf uur arbeid, vijf uur rust, vijf uur ontspanning, ontwikkeling, enzovoort. En dat laatste is meer dan de vraag wie in die tijd de stofzuiger bedient.

In de discussie over de vierdaagse werkweek vallen die vrouwen buiten de boot die slecht, zwaar, slecht betaald en onplezierig werk in deeltijd en oproepbanen hebben en waarmee ze geen zelfstandig inkomen kunnen verdienen. Het gros van de vrouwen zit in die situatie.

Gedegen denkwerk op allerlei terrein vond Joke Smit een noodzaak, voordat wat haar betreft de vijfjarige werkdag kon worden ingevoerd: 'Want', zei ze 'emancipatie betekent voor mij eerlijk delen, op alle terreinen van het leven.'

Dan komt wat mij zo boeit in haar verhaal: 'Als wij vanuit dat perspectief voor een vijfjarige werkdag gaan strijden, blijven we wat Man-Vrouw-Maatschappij - lees nu vrouwenbeweging, SD - altijd probeerde te zijn: een elite die haar plichten ernstig opvat en haar voorrechten tot ieders recht wil maken.' Dus een andere discussie dan over het hanteren van de stofzuiger.

Als ik kijk naar de situatie van de meeste vrouwen dan zou ik de volgende vraag willen stellen: verricht de vrouwenbeweging enig denkwerk over hoe zij eraan kan bijdragen een ander, meer menswaardig arbeidsaanbod te scheppen?

Elke man die geld, een idee en de zo hoog geroemde ondernemersgeest had/heeft kan een zaak beginnen en personeel aannemen en dan heet het in onze samenleving dat hij werkgelegenheid biedt. Of hij met personeel kan omgaan, het belang van zijn personeel op het oog heeft of alleen maar uit is op het maken van winst, doet dan niet terzake.

Gaan vrouwen in deze tijd waar zij de arbeidsmarkt op willen/moeten zich nu kritiekloos aanbieden op die door mannen gecreëerde arbeidsmarkt of komt er tegelijkertijd een beweging op gang waarin de vrouwenbeweging – met als doel feminisering van de samenleving – een strategie ontwikkelt om een ander werkveld te creëren?

Of houdt de kritiek van de vrouwenbeweging op de samenleving op, wanneer de tijd is aangebroken dat enkelingen en/of hooggeschoolden kans zien een baan te krijgen/een zelfstandig inkomen te verdienen?

Welke eisen stelt de vrouwenbeweging aan die arbeidsmarkt?

Thora (1990)

Sieth Delhaas

Vlugschrift, VTM - Utrecht, 2 december 1990

‘Doe dit en Gij zult leven’. Dit is een uitspraak die in de bijbel steeds verbonden is met aanwijzingen rondom de Thora. In Deuteronomium 4:1 staat het heel duidelijk: ‘Nu dan, o Israël, hoor de inzettingen en de verordeningen, die ik u leer na te komen, opdat gij leeft en opdat gij het land binnengaat en in bezit neemt, dat de Here, de God uwer vaderen, u geven zal.’

Als Israël, zo leert de bijbel ons, zich niet aan de inzettingen en verordeningen houdt dan raakt het zijn land kwijt of wordt eruit verdreven. Uit diezelfde bijbel leren wij, dat als wij ons niet aan de inzettingen en verordeningen houden die de God, die zich in die verhalen laat kennen, aan mensen geeft, wij ons land kwijt raken en niet zullen leven. Land kwijt raken en niet-leven kan op allerlei manieren worden uitgelegd. Wat voor ons geldt, geldt ook voor Israël van vandaag. Onderzoek wat de inzettingen en verordeningen inhouden, leef ernaar en anders vergaat het je slecht.

Yael Oren, een Joods-Israëlische vrouw die ik onlangs interviewde en die opkomt voor gevangenen Palestijnse vrouwen, drukt het zo uit: ‘Is het Joodse volk zo bijzonder? Zo anders dan andere mensen? De Joden zelf gebruiken hun religie als excuus voor hun geweld. Als een kind op school last heeft van zijn geweten omdat ons volk de Palestijnen slecht behandelt, wordt er verwezen naar het verhaal van Jozua die opdracht had van God om het volk dat in het aan de Joden beloofde land woont, uit te roeien. De Joden gebruiken deze religieuze verhalen om de nationale gevoelens aan te wakkeren en daarmee de uitroeiing van de Palestijnen te rechtvaardigen.’

Was Mozes zo onduidelijk?

Samenspel (1988)

Sieth Delhaas

Bijeen, november 1988

Sinds een jaar verschijnen er kleine berichtjes in kranten over handelaars betrapt op smokkel van vrouwen in Bangladesh. Mensenhandel is er misschien altijd al geweest ten bate van slavernij, prostitutie, adoptiekinderen bijvoorbeeld. Die berichtjes zijn dus niet zo opzienbarend. Dan op een ochtend: 'Bengaalse vrouwen vermoord om organen'. Een regel die raakt. Vrouwen worden gedood, vervolgens van hun organen beroofd en daarna als verbruikt gedumpt.

De operaties gebeuren in privéklinieken in onder andere India, Pakistan en ook het Midden-Oosten.

In mijn verbeelding zie ik bekwame witgejaste artsen, opgeleid om mensenlevens te behouden, ingesluisd in het vrije ondernemerschap van een gecriminaliseerde handel in uiterst kostbare menselijke organen. Kostbaar voor het menselijk lichaam dat zonder dat orgaan niet optimaal functioneert. Kostbaar nu ook als tegenwaarde van keiharde munt. Er zijn berichten over transplantatiebureaus in Duitsland en organisatoren van reisjes naar Azië à f 100.000 inclusief een nieuwe nier. Zouden er verzekeringsmaatschappijen zijn die aan die kosten bijdragen?

Het probleem met organen is dat ze slechts kort houdbaar zijn. Niertransplantaties langs de humane weg vinden bij oproep plaats. Echter door dit unieke samenspel van touroperators, medici en mensenhandelaars is dit probleem, althans voor de zeer rijke nierpatiënten, uit de wereld. Rijke Europese patiënten, chique privéklinieken, smerige smokkelbendes tegenover vrouwen uit een Aziatisch land waar ruim 70% van de bevolking onder de armoedegrens leeft. Wetenschap en economie zijn steeds meer doel in zichzelf geworden zonder zich te toetsen aan hogere waarden, bijvoorbeeld of ze bijdragen aan de menselijkheid van de samenleving. Bij de artsen en handelaren heeft deze samenwerking monstrueuze vormen aangenomen. Vrouwenhandel is oeroud.

Solidariteit onder vrouwen is nieuw.

Een hoopvol teken tegen een oud kwaad.

Europarlementariër (Groen. P.A.) Nel van Dijk heeft de uitdaging aangenomen.

Taart en thee (1988)

Sieth Delhaas

Bijeen, oktober 1988

‘Vechten tot je er letterlijk bij neervalt. Het ideaal zo hoog stellen, tot je eraan kapot gaat.’

Regels die staan te lezen in een artikel over twee Duitse theologes, die aan de katholieke universiteit van Munster al dertig jaar knokken voor gelijkberechtiging van vrouwen in de katholieke kerk.

Aan het eind vraagt de interviewster zich af: Is dit wel nodig? Kapat te gaan aan een oprechte en noodzakelijke strijd? En als ze afscheid heeft genomen van de twee theologes dringt zich bij haar een onbedwingbare zin op in taart en thee.

Ik lees dit artikel op de ochtend van een dag dat ik weer een praatpaal ben voor een vriendin-bijstandsvrouw. Een vrouw die zich de laatste zes jaar tot de tanden toe bewapend heeft tegen haar uitbuiters, die ze ontmoet in personen en structuren.

Haar bewapening draagt het kenmerk van iemand die niets meer te verliezen heeft. Mensen die niets meer te verliezen hebben, worden een gevaar voor hun omgeving.

Immers, vanuit hun vogelvrije positie schetsen zij steeds scherpzinniger de karikatuur van een samenleving die hen van alles heeft beroofd. Ook als praatpaal pas je in die karikatuur.

Met een schuldige verzuchting leg ik de hoorn op het toestel. Ook ik bemerk na dit uitzichtloze verhaal iets van een onbedwingbare zin in taart en thee. En ik weet: zelfs deze ontsnapping-voor-even ligt buiten haar bereik.

Na dit gesprek met mijn vriendin-bijstandsvrouw besef ik: na een cultuur van twintig jaar solidariteit-op-afstand moeten wij in Nederland nog beginnen te leren wat solidariteit-in-nabijheid ten diepste vraagt.

Gaan staan naast degenen bij wie het water tot aan de lippen reikt, beneemt je zelfs de gedachte aan thee met taart.

Kleine problemen ... (1988)

Sieth Delhaas

Bijeen, juni 1988

Kinga Olgyay-Stawikowska (45) uit Warschau was in Nederland voor de 'Samen-delen' dag in Amersfoort. Ze is lid van een 'Reformierte Kirche', die in haar land 4.000 leden telt.

Ze is historica, gehuwd en heeft vier kinderen. Twintig jaar werkte ze in een museum, maar omdat ze haar werk wilde integreren met geloof en gezinsleven, werd ze secretaresse van haar bisschop.

Al eerder had hij haar aanbevolen als voorzitter van de landelijke vrouwenwerkgroep van de Raad van Kerken, waarin acht protestantse kerken samenwerken. Omdat vrouwen in Polen, ondanks de gelijke positie op papier, nergens worden gehoord, stelde ze voor regionale vrouwengroepen te organiseren binnen de raad.

Het lukte haar in 1984 een landelijke bijeenkomst te organiseren, die de vrouwen uit eigen zak betaalden.

Aanvankelijk sprak men met elkaar over het vrouwenwerk binnen de kerk, zoals hand- en spandiensten waar de pastor niet aan toe komt. Maar tenslotte kwamen ze te spreken over 'het' vrouwenprobleem: de arbeidstijd van vrouwen.

Vijfentachtig procent van de vrouwen werkt buitenshuis, heeft een achturige werkdag, heeft twee uur nodig om van huis naar werk (en v.v.) te gaan, besteedt vervolgens vier uur om inkopen te doen – in de rij staan – en te koken.

Kinga: 'Wij houden geen tijd over voor onszelf en om ons te ontwikkelen.'

Na haar zittingsperiode van drie jaar in de landelijke groep is Kinga niet opnieuw kandidaat gesteld. Een andere vrouw, minder bedreigend voor het patriarchale gedrag van Poolse mannen, is gekozen.

Wat rest haar om het begonnen werk voort te zetten?

'Thuis wil ik een groep starten over feministische theologie, die hier nog onbekend is. Ik heb enkele boeken gekregen, maar kan die niet laten circuleren. Fotokopiëren is kostbaar. Twintig Lotti per vel.'

Kinga verdient met haar achturige werkdag 20.000 Lotti per maand. De schrijfmachine van de kerk gebruiken? 'Ook dat geeft problemen. De bisschop moet daarvoor toestemming geven en hij heeft andere prioriteiten.

'Zelf eentje kopen?' Zelfs met tweeverdienende echtgenoten is dat een ongehoorde luxe voor 'vrouwenwerk'.

Kinga: 'Dat zijn zo van die kleine problemen ...'

